

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Öppna ögonen för vinterns fägring

– vad kan stadens lövfällande växter erbjuda vintertid?

Agnes Pettersson

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2020

Öppna ögonen för vinters fägring – vad kan stadens lövfällande växter erbjuda vintertid?

Open your eyes for the beauty of winter – what can the city's winter vegetation offer?

Agnes Pettersson

Handledare: Åsa Bensch, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Allan Gunnarsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt Arbete i Landskapsarkitektur

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Kurskod: EX0845

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsbild: Agnes Pettersson (foto: 2019-11-08), vipphortensia (*Hydrangea paniculata*)

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *vinterkvaliteter, vinterfägring, vintervärden, lövfällande växter, vinter, visuell stimuli, vinterstäder*

Om inget annat anges är foton tagna och illustrationer skapade av författaren.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Detta arbete redovisar vilka visuella värden det finns att plocka fram i lövfällande växtmaterial vintertid på våra nordliga breddgrader, där vintersäsongen med dess klimat utgör en stor del av året. Förslag på arter som besitter dessa visuella kvaliteter redovisas också. Att växter med visuella kvaliteter kan skapa hälsofrämjande effekter för stadens invånare året runt redovisas med förankring i vedertagna teorier inom miljöpsykologi. Samtidigt ligger fokus, i mycket av branschens arbete med växter, främst på växters utseende under våren, sommaren och hösten. Enkelt är att främst använda städsegrönt och vintergrönt växtmaterial för vintern, och avlödade växters utseende vintertid tycks komma i andra hand eller upplevs som mindre användbart. Vår syn på växters vinterutseenden och hur denna syn kan skilja sig åt från person till person utforskas. I arbetet framkom det att det inte är helt enkelt att dra definitiva slutsatser kring en växts kvaliteter som attraktiv eller inte, och inte heller huruvida dessa kvaliteter är objektivt sett enkla eller svåra att upptäcka. Arbetet utforskar även vilka platser och ytor i våra städer som är lämpliga att fokusera på vid arbetet med växtmaterial ämnat för vintersäsongen. Vi invånare rör oss mer begränsat i våra städer under vintern, en aspekt som bör påverka placeringen av växtmaterialet för att vi visuellt ska ha möjlighet att upptäcka och uppleva det vintertid.

Nyckelord: vinterkvaliteter, vinterfärgning, vintervärden, lövfällande växter, vinter, visuell stimuli, vinterstäder

Abstract

In this study, useful visual aspects of deciduous woody plants during winter are being presented, with focus on our northern latitudes, where winter season with its own climate is a palpable part of the year. The specific species which possess these visual qualities is also presented. The fact that plants with visual qualities can create health-promoting effects on city residents the whole year is presented and rooted in established theories in environmental psychology. Nevertheless, the focus for a lot of today's design with woody plants seems to be on their appearances in spring, summer or fall. It is easy to stick to mainly evergreen plants when you design for winter, and deciduous plants seems to be put aside, or dismissed as less useful to create winter beauty. Our view and experience of plants appearances during winter and how this can differ from person to person is being explored, with the outcome that it's not entirely easy to make definite assumptions about plants visual qualities as attractive and useful or not, neither whether a quality is easy or difficult to spot, on an objective level. This study also explores what places in our cities are useful to focus on in working with plants destined for winter effects. The moving patterns for city residents is more restricted during winter, and that should affect the choice of placement of the plants, to enable the city residents to see and discover them.

Keywords: winter qualities, winter beauty, deciduous plants, winter, visual stimulation, winter cities

Förord

Detta arbete är skrivet som en självständigt kandidatarbete på 15 hp för Landskapsarkitekturprogrammet på SLU Alnarp, vårterminen 2020. Ämnet för uppsatsen är lövfällande växtmaterial och deras visuella kvaliteter vintertid.

Stort tack till dig Åsa, för mycket givande vägledning och för de inspirerande diskussioner denna bidragit med. Tack, Ksenia och Elna för engagemang och klok feedback. Och tack till Julia Andersson, Peter Korn, Claes Löow och Edit Stormwalther för att ni delade med er av tid och kunskap i intervjuer som berikat mitt arbete i hög grad.

Malmö, juni 2020, Agnes Pettersson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING:

1. INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	7
1.2 Mål och Syfte.....	7
1.3 Material och Metod.....	8
1.4 Avgränsningar	9
2. Varför viktigt med visuell fägring?	10
3. Vinterns visuella förutsättningar	12
3.1 Vintermörkret.....	12
3.2 Lövfällning	13
3.3 Hur upplever vi vinterns växter?	13
3.4 Hur upplever vi vinterväxternas färger?.....	16
4. Kvaliteter för vinterfägring	20
4.1 Stam- och skottfärg	20
4.2 Textur	24
4.3 Silhuett och grenarkitektur	26
4.4 Vinterblomning	27
4.5 Frukter, fröställningar och döda löv	29
5. Växtlistan	32
6. Strategiska platser i utemiljön	40
6.1 Rörelsemönster vintertid	40
6.2 Placering.....	41
7. Diskussion.....	44
KÄLLFÖRTECKNING.....	50

1. INLEDNING

”Med siktet inställt på brunt åkte jag tillbaka till platser där jag varit förut och stiftade nya bekanskskaper med fröställningar, kapslar och baljor. Efter att ha fotograferat trädgård och växtlighet över tio år blev allt som på nytt.”

*- Lena Granefelt,
ur Flora supersum (2016)*

Det finns något främmande kring växters utseende på vintern. Det är inte så vi föreställer oss att se dem: bruna, kala och stela, skallrande i den bistra januarivinden. Så långt ifrån sommarens gröna, prunkande skrud. Många av oss kanske inte ser dem alls. I de avlödade buskagen eller planteringarna i din blicks periferi när du vandrar mot morgonbussen i halvmörker är det inte helt enkelt att urskilja växternas vinterkaraktär, deras eventuella egenheter och lynnen. Men även under vintern är det tacksamt att omges av växtlighet i staden, att ha något att vila blicken på, något som lyser upp i vintermörkret.

1.1 Bakgrund

När du tänker på växter, vilka aspekter är det då som först kommer i åtanke? Är det kanske den ljuva blomningen som våren erbjuder, sommarens praktfulla grönska eller möjligtvis höstens varma, sprakande färgexplosioner? Det är med stor sannolikhet just sådana effektfulla värden som de flesta människor enklast lägger märke till och starkast förknippar med stadens träd och buskar. Vid gestaltande med växter är det vanligt att främst ha våren, sommaren och hösten som målbild, men att samma växtmaterial under vintern till synes saknar upplevelsevärden. Detta påpekar Folkesson, Sjöman och Brising (2015) i Moviums faktablad *Växter för vinterfägring*. De beskriver att det inte är ovanligt att det som ett sista steg i ett designkoncept adderas någon vintergrön buske för att på så vis täcka upp för vinterhalvåret i växtkompositionen. Inte sällan betraktas det avlödade växtmaterialet som något som endast kan skapa värden och stå i fokus vår, sommar och höst, men som vintertid bör kliva åt sidan för de vintergröna volymerna, vars roll för vinterns växtgestaltning tycks mer självklar.

Då vi på dessa nordliga breddgrader under flera månader om året lever med mörker och kyla och med mycket av vårt växtmaterial i avlövad vintervila så borde vi vara bättre på att uppmärksamma och förtydliga de visuella kvaliteter som faktiskt finns i den avlödade vegetationen. Vegetation i staden att fascineras av och upplevas kan vara bra för folks välmående (Kaplan, 1995; Ulrich, 1983, se Hartig, 2005) och denna källa till välmående bör även finnas under vintern.

1.2 Mål och Syfte

Målet med arbetet är att det ska utmytna i en idébank, en växtlista över lövfällande arter som är användbara i gestaltning för vinterns månader ur ett visuellt perspektiv, varför de är användbara, samt förslag på vilka strategiska platser i vår utemiljö där detta växtmaterial skulle komma att bli mest synligt och uppskattat. Min förhoppning är att arbetet ska väcka inspiration och fungera som ett verktyg för att kunna skapa accenter i våra utemiljöer, något för stadens invånare att vila ögonen på även vintertid.

Syftet med arbetet är att rikta uppmärksamhet på och samla kunskap om vinterns avlödade fägring. Genom att utforska vilka kvaliteter avlövat växtmaterial besitter vintertid kan en mer mångsidig och spännande växtgestaltning skapas även för denna del av året. I det här arbetet används begreppet *vinterfägring* som ett samlingsbegrepp som innefattar alla de visuella vinterkvaliteter som växter kan ha. *Vinterkvalitet* ska här inte misstolkas för någon typ av plantskolekvalitet, utan definieras som en värdefull aspekt en växt innehar i vintertid, såsom spännande stamtextur eller kvarsittande frukt.

Med detta arbete vill jag försöka besvara följande frågeställningar:

- *Varför är det viktigt med visuell fägring?*
- *Vilka kvaliteter finns att lyfta fram hos avlövat växtmaterial i vintertid, och vilka upplevelser skapar de?*
- *Vilka är dessa växter?*
- *Vad bör man tänka på vid placeringen av växtmaterial i staden med just vintern i åtanke, för att optimera upplevelsen?*

1.3 Material och Metod

För att besvara uppsatsens frågeställningar har två olika metoder tillämpats: dels en teoretisk där litteratur inom ämnet undersöks, dels kvalitativa intervjuer. Ur dessa metoder har sedan, som en del av svaren på frågeställningarna, en växtlista skapats.

Litteraturstudie

Den teoretiska metoden har använts för att få en bred inblick i ämnet och för att svara på de frågeställningar som ställs. De litterära källor som använts har hittats genom söktjänsterna: SLU-bibliotekets *Primo*, *Google Scholar*, *Web of Science* samt *Scopus*. Sökord som kombinerats har varit: *visual stimulation*, *winter planting*, *winter quality*, *deciduous*, *environmental psychology*, *moving patterns*, *urban*... Att läsa studentarbeten som berör liknande ämnen har också varit till stor hjälp för att hitta litteratur. Den största delen av de litterära källorna som använts har varit tryckta böcker skrivna av professionella sakkunniga inom ämnet vintervegetation och växtkomposition. Buffin (2005) samt Thomas (1984) skriver båda specifikt om vinterfägring, och Gustavsson (1989), Oudolf och Kingsbury (2013) samt Rosenholm och Rosenholm (2008) skriver mer generellt om växtkomposition men även något om vinterns trädgårdar.

I arbetet finns också en växtlista över arter med vinterkvaliteter. Dessa arter är utvalda utifrån vad som framkommit i litteraturen och under intervjuer. Utöver dessa källor har jag även gått igenom växtlistan som användes i kursen *LK0353 Vegetationsbyggnad; material och projektering*, 15 hp, på Landskapsarkitektprogrammet läsåret 19/20. Denna växtlista kommer i texten att få källhänvisningen (LK0353, 2019). Utifrån egna observationer och slutsatser har de arter som besitter någon eller flera av de vinterkvaliteter som tas upp i uppsatsen (se sida 20 - 31) kommit med på denna växtlista. Att gå igenom växtlistan LK0353 (2019) har varit ett sätt att repetera och lära känna växtmaterialet bättre. De arter som nämns i detta arbete har skrivits ut med sitt svenska namn och sedan det vetenskapliga inom parentes. Vid oklarheter kring växtnamn har benämningar från SKUD använts.

Intervjuer

För att få svar som kompletterar litteraturen har kvalitativa intervjuer genomförts (Lantz, 1993, s. 23) med utbildade och kunniga personer med olika kompetens inom arbete med växtmaterial:

Edit Stormwalther – landskapsarkitekt på Malmö stads Fastighets- och gatukontor. Edit har med sin erfarenhet bred kompetens kring artval som passar stadens ståndort. Intervjun ägde rum över telefon den 8 maj 2020.

Julia Andersson – trädgårdsingenjör design, och Peter Korn – trädgårdsmästare, äger och driver tillsammans Klinta Trädgård i Höör. De profilerar sina planteringar som estetiskt tilltalande under *alla* årstider, och således var ett besök i trädgården av intresse. Intervjun ägde rum (ansikte mot ansikte) i Klinta Trädgård, den 20 april 2020.

Claes Löow – arborist i egna företaget Löowerk: Arborist och trädgårdstjänst, och författare till boken *Den stora knoppboken: Sveriges lövfällande lignoser i vintertid (2018)*. Löows expertis ligger i att ha spenderat otaligt många timmar åt att studera avlövad växtmaterial på nära håll för att lära sig att skilja dem åt och vad som får var och

en att sticka ut. Intervjun ägde rum (ansikte mot ansikte) i Alnarpsparken, den 22 april 2020.

Intervjuerna har haft ett halvstrukturerat upplägg, med konkreta frågor bestämda på förhand (Lantz, 1993, s. 64) men med rum för spontana följdfrågor som formuleras under intervjuens gång. Intervjuernas förbestämda frågor har speglat uppsatsens frågeställningar men frågorna har skiftat beroende på intervjumålets respektive kompetens. Den kvalitativa och öppna formen passade bra då frågorna till stor del behandlar tankar kring vad som kan ses som en kvalitet eller ett visuellt värde hos en växt. Detta är något som det inte finns några definitiva svar på, utan vad som anses värdefullt är subjektivt. Lantz (1993, s. 31) beskriver kvalitativa intervjuer som en lyckad metod för att kunna dra slutsatser om just sådana mjuka värden, till skillnad från kvantitativa. De svar intervjuerna gett har gått väl i linje med litteraturen. I intervjuerna har de vinterkvaliteter som lyfts kunnat förankras i konkreta artexempel och egna upplevelser.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen berör lignosers visuella egenskaper, och då endast avlövad växtmaterial, och alltså varken städsegrönt, vintergrönt eller barrväxter. Trots denna avgränsning vill jag ändå påtala det vinter- och städsegröna växtmaterialets mycket viktiga roll för vinterfägring, som bestyrks av både Buffin (2005), Folkesson, Sjöman och Brising (2015), Oudolf och Kingsbury (2013), Rosenholm och Rosenholm (2008) samt Thomas (1984). Min förhoppning är att detta arbete ska belysa hur användbar *kombinationen* av just vintergrönt och avlövad kan vara. I Moviums faktablad *Växter för vinterfägring* (Folkesson, Sjöman & Brising, 2015) understryks av författarna de värden som vintertid finns i annat växtmaterial än just det vintergröna, eftersom detta avlövade berikar paletten till en sådan stor grad. Att kombinera avlövad med vintergrönt ger helt andra möjligheter för rikare upplevelser (ibid.), vilket kommer att lyftas senare i uppsatsen. Det finns även många användbara vinterkvaliteter att hämta bland både perenner, vinterblommande geofyter, ljungväxter, gräs med mera, vilket behandlas på många håll i den funna litteraturen. I växtlistan som detta arbete lett fram till finns endast lignoser (vedartat växtmaterial). Detta för att arbetet skulle vara genomförbart under den givna tiden. Arbetet utelämnar diskussionen kring olika växters krav på ståndort. Kriterier för växtlistans arter i fråga om växtzon är att de ska klara zon 1 och 2 i Sverige.

Endast växtmaterial med någon eller flera av de visuella kvaliteter som beskrivs i detta arbete och som finns hos växten månaderna november – februari kommer att behandlas. Fram till oktober finns fortfarande mycket av höstens fägring kvar hos många arter, och med mars månad kan många växtarter påbörja sin blomning eller sitt lövutspring. November räknas i regel som en höstmånad (SMHIa, 2020) men jag har valt att räkna in den i detta arbete, baserat på egna observationer av att växtfägring i våra offentliga miljöer många gånger saknas även i november månad. I linje med denna avgränsning definierar Thomas (1984, s. 2) vinterperioden i sin bok *Colour in the Winter Garden* som tiden från och med att popplarna (*Populus*) och lindarna (*Tilia*) tappat sina löv tidigt i november fram tills att havtornen (*Hippophaë rhamnoides*) slår ut sina små knoppar i början av mars.

2. Varför viktigt med visuell fägring?

Inom miljöpsykologin finns många teorier kring vilka aspekter vegetation besitter som påverkar oss positivt. Patrik Grahns 8 *Parkkaraktärer* är en teori som ämnar sammanfatta vilka dessa aspekter kan vara, nämligen: *Rofyllighet, Vildhet, Artrikedom, Rymd för tanken, Allmänningen, Lustgården, Centrum/Festen* samt *Kulturen* (Grahns, 2001). I denna uppsats utforskas hur växtmaterials *visuella* kvaliteter vintertid kan påverka oss. Viktigt att ha i åtanke är att detta endast berör en liten del av naturens påverkan på människan. Grahns parkkaraktärer innefattar inte bara visuella aspekter utan även rumsbildande och sociala. När det kommer till vintervegetation har just avlövad vegetation rimligtvis sämre förutsättningar än vad en lövad sommarskrud har att skapa upplevelsevärden som matchar alla Grahns 8 parkkaraktärer. Till exempel blir det vintertid svårare att skapa en omsluten plats för ro med vegetation som stänger ute buller och andra synintryck. Den av Grahns (2001) parkkaraktärer som bäst kan motivera arbete med att skapa vinterfägring med avlövat växtmaterial för visuella effekter är karaktären *Artrikedom*. Med detta menas att skapa platser med en stor mångfald av växtarter, som hos åskådaren kan skapa visuell nyfikenhet och väcka associationer (ibid.). Ett viktigt syfte i arbetet med gestaltning av vinterfägring bör således vara att skapa visuell variation, med hjälp av att utnyttja växternas olika karaktärer under vintern.

Att vegetation kan skapa visuell stimuli behandlas även av det inom miljöpsykologin framstående paret Kaplan, då de talar om vikten av återhämtning för att vi ska kunna klara av vår vardag (Kaplan, 1995). Deras teori *Attention Restoration Theory* grundar sig i att psykologisk trötthet som uppstår ur mänsklig informationsbearbetning, som vi människor ständigt uppehåller oss med, kan återställas med hjälp av visuell stimulans (ibid.). Teorin delar upp människans förmåga till uppmärksamhet i två olika typer, riktad samt spontan eller omedveten uppmärksamhet, den senare även kallad *fascination*. Riktad uppmärksamhet är nödvändig för att vi ska kunna koncentrera oss på åtaganden i vår vardag, men det är samtidigt den som tröttar ut oss (ibid.). Ju fler störningsmoment som finns runtomkring att sälla bort, ju mer energi kräver den riktade uppmärksamheten att upprätthålla (ibid.). Det särskilda med *fascination* är att denna uppmärksamhet fungerar utan att betraktaren använder energi för att aktivt rikta sin uppmärksamhet och koncentration. Uppmärksamheten är istället helt omedveten och kapaciteten är i stort sett obegränsad (ibid.). Det är just denna *fascination* som ett växtmaterial med visuella kvaliteter kan skapa, menar Kaplan och Kaplan (1995). Teorin säger nämligen att natur är särskilt rik på visuella kvaliteter som effektivt laddar om batteriet hos oss människor och att således visuella upplevelser av natur kan ha en kognitiv positiv inverkan (ibid.).

Idén om visuell stimulans med hjälp av vegetation för återhämtning delar paret Kaplan även med Dr Roger S. Ulrich, professor inom arkitektur, och även han ett viktigt namn inom miljöpsykologin (Ulrich, 1983, se Hartig, 2005, s. 273). Ulrich beskriver vår närmiljö som ett sceneri, som vi människor på ett känslomässigt och fysiologiskt plan reagerar på, och som hjälper oss att återhämtas från stress (ibid.).

Kaplans teori visar vidare att förmågan till psykisk återhämtning med hjälp av *fascination* för vegetation påverkas av ett antal olika faktorer (Kaplan, 2001, se Hartig, 2005, s. 270). En av dessa faktorer är känslan av att *vara borta*, att känna fysisk

geografisk distans från det som stressar en, exempelvis jobb. En annan faktor benämns som *omfattning*, det vill säga känslan av att den fysiska miljön som skapar återhämtningen kan erbjuda fortsatt möjlighet till utforskande men ska samtidigt vara greppbar och sammanhängande (ibid.). Paret Kaplan menar i linje med detta att naturmiljöer har allra bäst förutsättningar för att skapa psykologisk återhämtning, och att miljöer i städer har sämre förutsättningar (Kaplan, 2001, se Hartig, 2005, s. 271).

Kaplan och Kaplan (2001, se Hartig, 2005, s. 271) påstår dock ändå att naturinslag i byggda miljöer kan skapa mer kortvarig men ändå intensiv "mikro-återhämtning". En sådan återhämtning kan exempelvis komma genom en fönsterutsikt. Även Ulrich (1984) forskning stödjer teorin om sådan återhämtning, vilken visat att patienter tillfrisknar fortare efter operation om de har ett fönster med utsikt mot natur. Ett fönster skapar nästan som en tavla, en inramad, visuell värld för ögat, inte helt olikt en plantering. Således är det alltså möjligt att skapa återhämtning till viss grad med något som endast kan upplevas med ögat. I städer jämfört med landsbygden finns extra mycket störning som pockar på ens uppmärksamhet och tröttar ut en (Grahn, 2001; Hartig, 2005, s. 268). Därför är det viktigt att skapa källor för spontan återhämtning i städer.

3. Vinterns visuella förutsättningar

En viktig faktor för att kunna skapa visuellt spännande planteringar i våra utemiljöer vintertid är att ha kännedom om våra förutsättningar för att visuellt kunna uppleva växtmaterial under vintern (jämfört med årets övriga årstider). Detta kapitel kommer att behandla vilka förutsättningar omgivningen ger oss att uppleva växter i våra utemiljöer, och hur våra egna förutsättningar påverkar denna förmåga att kunna uppleva växter.

Under arbetets gång har det intressant nog visat sig att växters visuella vinterkvaliteter skiljer sig mycket beroende på hur tydliga eller otydliga de är, hur dessa kvaliteter upplevs olika hos olika betraktare och att kvaliteten "blir till" i betraktarens ögon. En av de vinterkvaliteter som litteraturen oväntat ofta lyfter är färg, och genom att studera färglära är det enkelt att inse att denna kvalitet är den kanske mest subjektiva och föränderliga i betraktarens ögon. Färg är också den enda av de vinterkvaliteter som behandlas i denna uppsats som inte existerar i det fysiska rummet, utan som endast "finns" i den psykologiska upplevelsen av en färg (Sivik, 2005, s. 51). Därför har färg givits stor plats i denna uppsats och blivit den kvalitet där en diskussion kring kvaliteters föränderlighet i betraktarens ögon blir som tydligast.

3.1 Vintermörkret

Nordens dagsljus är under vinterhalvåret begränsat till betydligt färre antal timmar per dygn jämfört med under sommaren (SMHib, 2020). För personer som dagligen går till jobbet eller skolan mellan ca kl 8:00 – 17:00 kan det hända att all möjlighet till att fånga lite dagsljus går förlorad under detta tidsspänn. På väg till jobbet eller skolan är det mörkt, likaså på väg hem. Det är med dessa förutsättningar för ljus, eller snarare bristen på ljus, som växtmaterial för vinterfägring ska framträda.

Mörkret skapar annorlunda förutsättningar för vilka kvaliteter hos växtmaterial som vi faktiskt kan uppleva. Olika färger framträder olika bra i skymning och mörker, rött och andra varma färger försvinner exempelvis först, menar författarna till *Växtkomposition: idéer från Enköpings parker* (Rosenholm & Rosenholm, 2008, s. 60). De som syns bäst i mörker är istället kalla och ljusa färger: ljusblått, vitt eller ljusrosa (Rosenholm & Rosenholm, 2008, s. 60, s. 72, s. 78). Detaljer och komplexitet i växtmaterial försvinner beroende på avstånd (Oudolf & Kingsbury, 2013, s. 59) och även mörker är rimligtvis en faktor som påverkar uppfattningen av detaljeringsgraden.

Att nedstämdheten hos befolkningen ökar under vinterhalvåret på grund av försämrade ljusförutsättningar beskrivs som *Seasonal affective disorder*, eller *SAD*, och är ett erkänt folkhälsoproblem (Küller, 2005, s. 85). Folkesson, Sjöman och Brising (2015) resonerar kring hur även frånvaron av färger, skiftningar och nyanser kan vara en faktor som bidrar till nedstämdheten. I och med att nedstämdheten generellt ökar i vintertid borde extra stor vikt läggas vid vinterhalvåret i arbetet med att växtgestalta i våra utemiljöer. På så vis kan värden skapas som kan stimulera hälsoaspekter som vegetation i staden ger under en stor del av året i Sverige.

3.2 Lövfällning

Mycket av växtmaterialet i våra utemiljöer tappar någon gång under hösten sina löv och går in i vintervila. Löow (2018, s. 7) förklarar växters årscykel och beskriver att under hösten börjar träden förbereda sig inför vintern genom att samla all näring och andra nyttigheter inuti delar av stamveden. Under vintern är sedan dessa delar väl fyllda och gör trädet motståndskraftigt mot vinterns frost (ibid.). Trädets knoppar för kommande växtsäsong är vid det här laget redan färdigutvecklade och blom- och bladanlagen skyddas av knoppfjällen (ibid.). Dessa sover tills de blir aktiverade framåt våren, i takt med att temperaturen stiger och saven med de lagrade näringsämnena i trädens kärl börjar strömma och aktiverar de svällande knopparna (ibid.).

Rosenlöf (2014) skriver i artikeln *Vintervila* att skillnaden mellan lövfällande träd och städsegröna är att städsegröna växter inte har samma behov att skydda sig mot vinterskador under vintern, då de håller ständigt höga sockerhalter i sina celler, för att sänka fryspunkten. Samma författare påpekar att dessa växter även har ett ovanligt tjockt vaxartat skikt på sina blad eller barr, *kutikula*, vilket gör att vattenförlusten minskar. Städsegröna växter tappar sina blad eller barr några i taget året runt (ibid.).

I och med avlövningsen under hösten tappar träd och buskar sitt i många fall mest framträdande karaktärsdrag, dess bladskrud, men detta ger å andra sidan istället utrymme för att andra karaktärer som tidigare dolts under bladen kan framträda, såsom stamfärg, stamtextur eller grenarkitektur (Folkesson, Sjöman & Brising, 2015).

3.3 Hur upplever vi vinterns växter?

"The casual observer may find little of interest in a garden during the long winter months, but upon closer inspection plants reveal their true beauty, and there really are wonders to see." (Buffin, 2005, s. 7)

Folkesson, Sjöman och Brising (2015) visar i sitt faktablad ett foto på en trädgård i vintertid med lövfällande växter, se bild 2 på nästa sida. Platsen beskrivs av författarna som formlös, färglös och saknar rumslighet. Att beskriva nordens utemiljöer just som färg- och formlös i vintertid är en återkommande beskrivning, åtminstone för att beskriva våra södra delar av landet. I artikeln *Gör din trädgård vintervacker* (Svensson, u.å.) ger författaren trädgårdstips på vad man kan göra för att pigga upp det färglösa och tråkiga. I flera studentarbeten inom ämnet landskapsarkitektur benämns vintern som grå, färglös, eller som en trist viloperiod (Lindblad, 2019, s. 5; Karlin, 2019, s. 29). Kanske känner du igen dig i denna beskrivning?

Bild 2. Det "färglösa", en ganska typisk syn för den södra svenska vintern. Bilden är hämtad ur Moviums faktablad Växter för vinterfägring (2015). (Foto: Anders Folkesson, oktober 1993)

Det sprakande och det subtila

Vad kan då växtmaterialet faktiskt erbjuda oss i vinterfägring? Och hur upplever vi dessa kvaliteter? Märkbart för de egenskaper som i litteraturen och i intervjuer lyfts fram som vinterkvaliteter är att de olika kvaliteterna skiljer sig avsevärt från varandra när det kommer till en aspekt: hur iögonfallande kontra subtila de uppfattas av oss som beskådare.

Många av de föreslagna arter som nämns för vinterfägring är önskvärda att använda på grund av deras sprakande, iögonfallande och tydliga kvaliteter, såsom olika kornellers (*Cornus* spp.) kraftiga grenfärg (Folkesson, Sjöman & Brisning, 2015; Thomas, 1984, s. 68; Buffin, 2005, s. 51) eller trollhasselns (*Hamamelis*) starka, klara blomning (Rosenholm & Rosenholm, 2008, s. 118; Thomas, 1984, s. 17; Buffin, 2005, s. 139). Färgstarka och livskraftiga bär hos många rönnor och oxlar (*Sorbus* spp.) nämns också som en uppskattad och tydlig vinterkvalitet (se bild 3) (Thomas, 1984, s. 84; Buffin, 2005, s. 7; Tönnersjö plantskola, 2017). Dessa olika kvaliteter skapar den sprakande accent som kan bryta av det "färglösa" och "tråkiga" i vinterns vegetation. Vikten av att skapa just dessa accentuerande komplement blir tydligt i Folkessons, Sjömans och Brisnings bild 2. Här skulle det inte heller krävas mycket fägring för att skapa stor effekt. Buffin (2005, s. 7) menar att det inte krävs många blommor på en vinterblommande buske för att det ska ge effekt, en enda blomma skapar en stark kontrast till ett avlövadt grenverk.

Bild 3. Rönnens (*Sorbus* sp.) bär är svåra att missa under vintern, ett exempel på en mer iögonfallande kvalitet (2019-12-19)

Bild 4. Torkade fröställningar av kejsarträdet (*Paulownia tomentosa*) som avtecknas mot himlen, ett exempel på en mer subtil kvalitet (2020-04-15)

Samtidigt beskrivs vintern och de kvaliteter den erbjuder på ett helt annat sätt av litteraturen. Buffin (2005, s. 7) menar att vintern inte främst är säsongen för explosioner i färg och form, utan den beskrivs som långsammare, mer avslappnad och präglad av mer subtila kvaliteter. Det finns enligt honom färre *wow-faktorer* att arbeta med men istället lyfter han fram andra värden: blommors ömtåliga dofter (ibid.), ett violett skimmer över kvistarna i björkars (*Betula* spp.) trädkronor som man kan se från långt håll (Thomas, 1984, s. 6), eller mörka, kvarsittande kottar i alens (*Alnus* spp.) kronsilhuet som avbildas mot himlen¹, eller kejsarträdet (*Paulownia tomentosa*) kvarsittande frökapslar (se bild 4) (LK0353, 2019). Oudolf och Kingsbury (2013, s. 173) skriver om hur färger som bleks ur under vintern gör att även de minsta av nyansskillnader kan skapa en effekt, och när de starka färgerna inte är där och stör ögat är det också enklare att urskilja de mer subtila nyanserna. Buffin (2005, s. 42) beskriver hur solljuset när det träffar lignosers flagnande bark skapar olika färgskiftningar i barken som en subtil men ändå uppskattad kvalitet.

På flera ställen i litteraturen uppmärksammas både sprakande kvaliteter och mer subtila sådana (Rosenholm & Rosenholm, 2008; Thomas, 1984; Buffin, 2005; Tönnersjö plantskola, 2017; Oudolf & Kingsbury, 2013). Litteraturen behandlar dessa olika slags kvaliteter likvärdigt och tycks inte lägga någon värdering i huruvida man bör fokusera på främst det ena eller det andra i arbetet med att skapa vinterfärging.

Samtliga av de vinterkvaliteter som diskuteras i denna uppsats ligger någonstans på en relativt glidande skala mellan hur sprakande eller subtila de är. De kvarsittande bären på oxeln (*Sorbus intermedia*) lyser exempelvis starkt röda och är många i antal (Tönnersjö plantskola, 2017), vilket alltså kan ses som en iögonfallande kvalitet. Däremot skulle nog många uppleva de kvarsittande frukterna hos alen (*Alnus* spp.) som klart mer subtila än oxelns, men dessa beskrivs ändå som en kvalitet². Korn³ menar att alen är som allra snyggast på vintern. De två arterna besitter samma kvalitet som utgörs av *kvarsittande frukt*, men befinner sig i olika ändar av spektrat för iögonfallande respektive subtila värden.

¹ Claes Lööw, arborist Lööwerk, intervju 2020-04-22; Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

² Claes Lööw, arborist Lööwerk, intervju 2020-04-22

³ Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

3.4 Hur upplever vi vinterväxternas färger?

”Den färglösa vintern”

Ett stort område för all typ av växtgestaltning är just arbetet med färg, vilket Eva Gustavsson (1989) beskriver i kapitlet *Levande tavlor med perenner – om komposition med färg och form* i *Perennboken*. Där beskrivs färg som en viktig pusselbit för att skapa planteringar, och det är oftast just färgen som kommer på tal vad gäller växters prydnadsvärde, menar Gustavsson (1989, s. 55, s. 65). Just färg (definieras här som engelskas *colour*, inte *paint*) upplevs alltså på ett psykologiskt snarare än ett fysiologisk plan (Sivik, 2005, s. 51), varför det kan vara av intresse att utforska hur vi uppfattar just vinterns färger lite djupare. Termen ”färglös” är vidare återkommande i beskrivningen av vinterns vegetation (Folkesson, Sjöman & Brisning, 2015; Svensson, u.å.; Lindblad, 2019; Karlin, 2019). Genom att studera Folkesson, Sjöman och Brisings bild 2 på sida 14 leder det enkelt till frågan om vad som egentligen är vinterns vanligaste färger i våra utemiljöers växtmaterial? Bor du på en av Sveriges nordligare breddgrader är troligtvis de flesta växter täckta av ett vitt lager snö under en större del av vintern. Längre söderut blir det dock mer och mer tydligt att vinterns nya karaktärsfärg är allt annat än vit, till följd av snöns frånvaro på grund av ett föränderligt globalt klimat (SMHIc, 2020).

Bild 2 på sida 14 domineras egentligen av en tydlig färg. Den största del av vårt avlödade växtmaterial har stam och grenar med någon typ av brun ton, och det är just denna färg som följaktningen dominerar i vintertid. Författarna Rosenholm (2008, s. 76) beskriver färgen brun som mer subtil men ändå mycket central och värdefull i karaktären hos mycket växtmaterial när vintern närmar sig.

Färgers föränderlighet

För en djupare förståelse för färgers olika förutsättningar finns KG Nilssons bok *Färglära* (2004). I den beskrivs mer ingående färgers olika egenskaper och hur vi uppfattar dem olika beroende på sammanhang. Nilsson (2004, s. 11) påpekar att man bör vara försiktig med att formulera generella regler kring färgers estetiska användning, eftersom vi alla ser och upplever färg olika.

Ämnet om färgers föränderlighet blir än mer intressant då Nilsson (2004, s. 72) tar upp fenomenet kring färgers förhållande till språk och hur språket faktiskt kan påverka vår förmåga att visuellt uppleva en färg. Inuiter har många namn på färgen för snö, och: *”Hos boskapsskötande folk kan man finna många färgnamn för närbelägna bruna färger”* skriver Nilsson (2004, s. 72). Språket tycks ha betydelse för vår uppfattning av omgivningen. Detta leder till frågor kring hur många nyansskillnader i vinterns så kallade ”färglösa” bruna växtmaterial vi i Norden faktiskt är kapabla att se. Ett viktigt verktyg för att faktiskt börja se och därmed uppskatta färger är just att benämna dem, då Nilsson beskriver att historien för hur namngivning av färger gått till är att de helt enkelt uppstår lokalt, efter ett kulturellt behov (ibid.). Benämningen för *violet* dök inte upp förrän på 1700-talet i Sverige, då lånat från franskan och sprunget ur behovet att benämna de violetta tyger som började importeras och användas av adeln, enligt Nilsson (2004, s. 72). Tidigare gick dessa nyanser under färgen brunt, vilket förklarar varför växter som brunkulla (*Gymnadenia nigra*) och brunört (*Prunella vulgaris*) (se bild 5) fått sina namn (ibid.).

Bild 5. Brunört (*Prunella vulgaris*)
- hur uppfattar du dess färg?
(Foto: J.F Gaffard, 2004) (CC BY-SA 3.0)

Klassisk färglära

Genom att studera klassisk färglära kan man vidare förstå varför färger påverkar varandra sinsemellan, och därmed påverkar upplevelsen av en färg, vilket är avgörande för att sedan kunna komponera med dem (Nilsson, 2004). Klassisk färglära kan uttryckas på lite olika sätt, beroende på vilket färgsystem man utgår från, enligt Gustavsson (1989, s. 56). Grunden för de flesta färgsystem utgår dock oftast från den så kallade färgcirkeln (se bild 6), som grafiskt beskriver hur de tre primärfärgerna gult, rött och blått utgör stommen (ibid.). Gustavsson (1989, s. 56) visar att dessa tre utgör grunden för att kunna blanda till alla andra färger. Med svart och vitt kan man sedan få till olika *valörer* av färgerna (ibid.). Grön, orange och violett är de tre färger som ligger mittemellan de tre primärfärgerna, men utöver dessa finns oändligt många möjligheter för ytterligare färger, beroende på hur de blandas (ibid.).

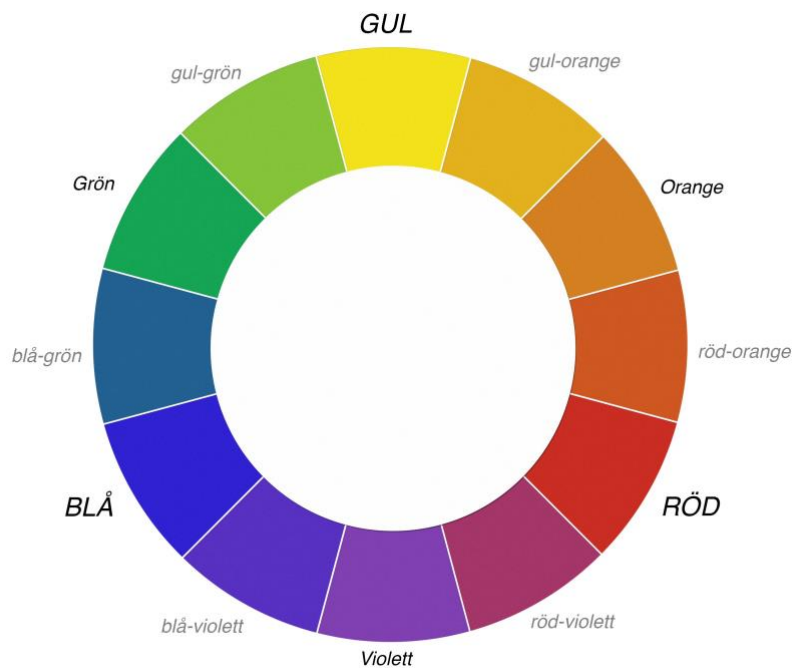

Bild 6. Färgcirkeln.

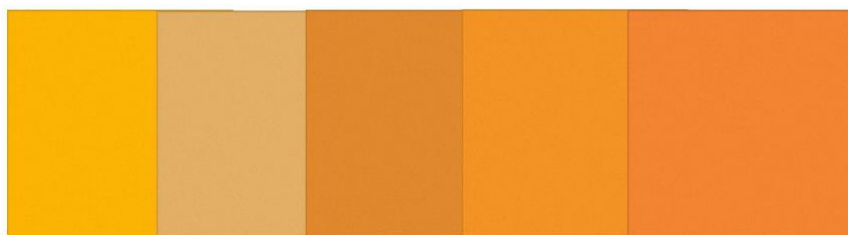

Bild 7. Exempel på harmoni av gult.

Färgkomposition

Trots att upplevelsen av färger anses mycket subjektiv och föränderlig så finns det ändå vedertagna teorier som tagits fram kring hur färg i regel kan kombineras på sätt som de flesta upplever estetiskt tilltalande. I princip samma grundregler gäller för färgkomposition av växter som för all annan färgsättning, menar Gustavsson (1989, s. 55), och beskriver hur växtkompositionens grunder till stor del utgörs av begreppen *harmoni* och *kontrast*, i arbete med såväl struktur, skuggspel, form som färg (Gustavsson, 1989, s. 55; Oudolf & Kingsbury, 2013, s. 136). Dessa teorier oftast utgår ifrån blomfärg, vilket dock inte behöver innebära att de är obrukbara för vinterns färgkvaliteter. Harmonier i färg (se bild 7) uppstår genom användning av färger som ligger nära varandra på färgskalan, och de kan skapa lugna och eftersträvansvärda effekter i en rabatt, menar Gustavsson (1989, s. 56). Kontraster däremot (se bild 8) uppstår mellan motstående färger på färgcirkeln, så kallade komplementfärger. Komplementfärgen till rött är grönt, till gult violett och till blått orange (ibid.). Färgerna i cirkeln kan också delas in i varma respektive kalla färger. En varm röd färg används med fördel ihop med en kall grön som komplementfärg (ibid.). Det fina med att använda komplementfärger ihop är att kontrasten får de båda färgerna att framhäva varandra starkare (Gustavsson, 1989, s. 57). Gustavsson menar att de bästa färgkompositioner oftast uppstår i kombinationen av att skapa både harmonier och kontraster.

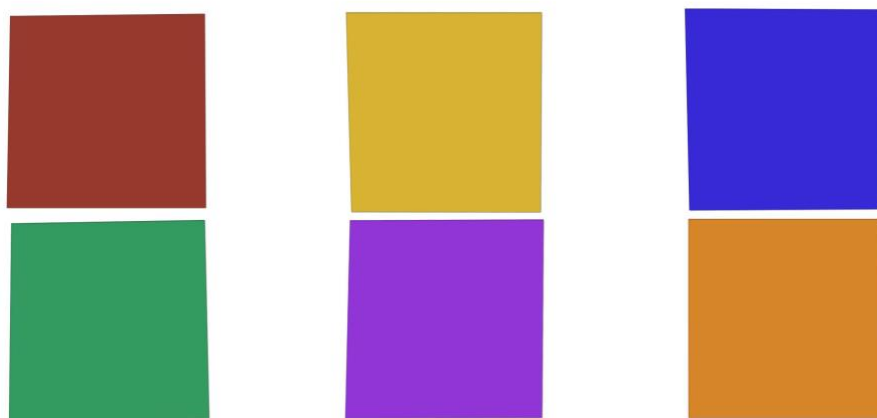

Bild 8. Komplementfärger till respektive primärfärg röd, gul och blå.

Färgers respektive egenskaper

Olika färger påverkar oss ofta på olika sätt, enligt Gustavsson (1989, s. 58). Även Küller (2005, ss. 94 - 95) befäster de olika färgernas olika egenskaper i forskningsstudier om hur varma färger som rött, gult och orange tenderar att stimulera människors vakenhet och aktivitet och hur kalla blå eller gröna färger ofta har en lugnande effekt. De generella karaktärsdragen hos respektive färg i en växtkomposition sammanfattas av Gustavsson (1989, ss. 58 - 63):

Rött beskrivs som eldig och skarp, en färg som drar blicken till sig. Gult upplevs enkelt som glatt och livligt, som i starka toner eller för stora volymer enkelt kan ta över, och kombineras med fördel med färger som kan tona ner den, såsom vitt, grått eller små mängder rosa. Blått beskriver Gustavsson (1989) vidare som en lite knepig färg att arbeta med. Den upplevs ofta kylig, och vid överanvändning utan inslag av andra färger kan blått upplevas som tråkig och distansnerande från betraktaren. Ihop med färger som klara röda eller gula gör sig blå i sin mest intensiva färgton dock dåligt, menar Gustavsson (1989), och kombineras bäst ihop med ljusare kulörer av exempelvis gult eller vitt. Vit är en vanligt förekommande färg inom växtkomposition, en färg som egentligen inte tillhör färgcirkelns kulörer men som förenklat sett ändå bör kallas för en färg i växtsammanhang. Den kan fungera bra som komplement till andra kulörer, speciellt cremevit beskrivs av författaren som användbar ihop med klara gula eller röda, då den mjukt tonar ner.

Hur växternas färger uppfattas beror vidare även bland annat på omgivningen, dagsljuset samt avståndet till betraktaren (Gustavsson, 1989, s. 55), vilket nämnts tidigare i uppsatsen på sida 12. Oudolf och Kingsbury (2013, s. 130) påminner oss om att färgkombinationer i rabatter upplevs olika beroende på subjektiv smak och kultur, vilket går i linje med Nilssons (2004) ståndpunkt kring färgers föränderlighet. Normer inom växtkomposition bör således inte hindra en från att våga experimentera och testa mer okonventionella kombinationer.

4. Kvaliteter för vinterfärgning

Självfallet är det inte bara färg som är intressant att titta på ur ett vinterperspektiv. Men vilka är då alla dessa kvaliteter som vi kan arbeta med för vinterns avlödade lignoser? Olika typer av vinterkvaliteter omnämns på ett antal olika ställen i litteraturen. Återkommande och de mest centrala är: färg på stam eller skott, intressant bark, arkitektur eller silhuett, vinterblomning samt kvarsittande bär eller annan frukt (Folkesson, Sjöman & Brising, 2015; Rosenholm & Rosenholm, 2008; Thomas, 1984; Buffin, 2005).

Andersson och Korn⁴ lyfte i intervjun framförallt grenarkitektur samt dekorativa kvarsittande fröställningar som kvaliteter, något som inte bara återfinns på nedvissnande perenner utan även på vissa lignoser. Lööws lyfte även han i sin intervju främst fram hur trädets krona kommer fram som allra bäst i vintertid, och hur många olika intressanta silhuetter det finns. Även intressant bark och skott framhöll Lööw som centrala vinterkvaliteter i många växter. Stormwalther⁶ benämnde i sin intervju det komplexa i att prata om växters estetiska kvaliteter (vilket jag återkommer till i arbetets diskussionsdel), då olika personer upptäcker och uppskattar olika saker, men personligen uppskattade hon speciellt lignosers silhuetter i vintertid.

4.1 Stam- och skottfärg

För lövfällande lignoser i vintertid kan färgkvaliteten ligga i exempelvis stam, skott, blomning, frukt. De två senare behandlas dock under egen rubrik i detta arbete, varför främst stam- och skottfärg är de kvaliteter som behandlas här.

Aspekter att vara medveten om när det kommer till just lignosers stam- och skottfärger är att barkens nyanser ofta ändras beroende på faktorer som ålder, exponering för sol, samt avflagnig (Thomas, 1984, s. 66). Buskar som ska behålla sin starka skott- och stamfärg bör föryngringsbeskäras (Thomas, 1984, s. 66; Buffin, 2005, s. 27). Bark blir också med tiden färgad av alger, vilket kan störa prydnadsvärdet. Sådana stammar kan med fördel tvättas årligen. Algerna gynnas av hög luftfuktighet, varför vissa arters stamfärg gör sig allra bäst i norra Sverige, där vintrarna är kallare och torrare (SMHId, 2020). Ett exempel på en sådan art är gulbarkig hägg (*Prunus maackii*) med sin gyllengula stam (Tönnersjö plantskola, 2017).

Vinterns sprakande färgspektra

Det går att hitta en hel del starka stam- och skottfärger i paletten för vinterns växtgestaltning för att väcka och intressera blicken. (Se samlingsbild 9 på nästa sida för fotoexempel.) Kornellerna (*Cornus*) kan framhållas som ett exempel på ett släkte, med många olika starka stam- och skottfärger⁷. Tydligast är kanske korallkornellens (*Cornus alba* 'Sibirica') knallröda skott som i litteraturen lyfts som en art som kan skapa en

⁴ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

⁵ Claes Lööw, arborist Lööwerk, intervju 2020-04-22

⁶ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

⁷ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

masseffekt planterad i grupp, och som används med fördel i kontrast till andra individer som i det röda kornell-havet får chans att sticka ut (Buffin, 2005, s. 16; Thomas, 1984, s. 14). Korneller och andra färgstarka arter kan också ensamma vara individer som istället sticker ut från en lugnare bakgrund. Skogskornellsorten 'Winter beauty' (*C. sanguinea*) blir en iögonfallande solitär med sina skott som skiftar från gult mot marken till en rödare ton i dess ändrar, vilket ger effekten av en sprakande brasa (LK0353, 2019).

Pilsläktet (*Salix*) förser oss också med många starka färger på sina skotts. Som exempel finns kaskadpilens (*Salix x sepulcralis* 'Chrysocoma') gyllengula, hängande skott som är enkla att upptäcka, då de ofta hänger i ögonhöjd (Buffin, 2005, s. 53; Thomas, 1984, s. 67).

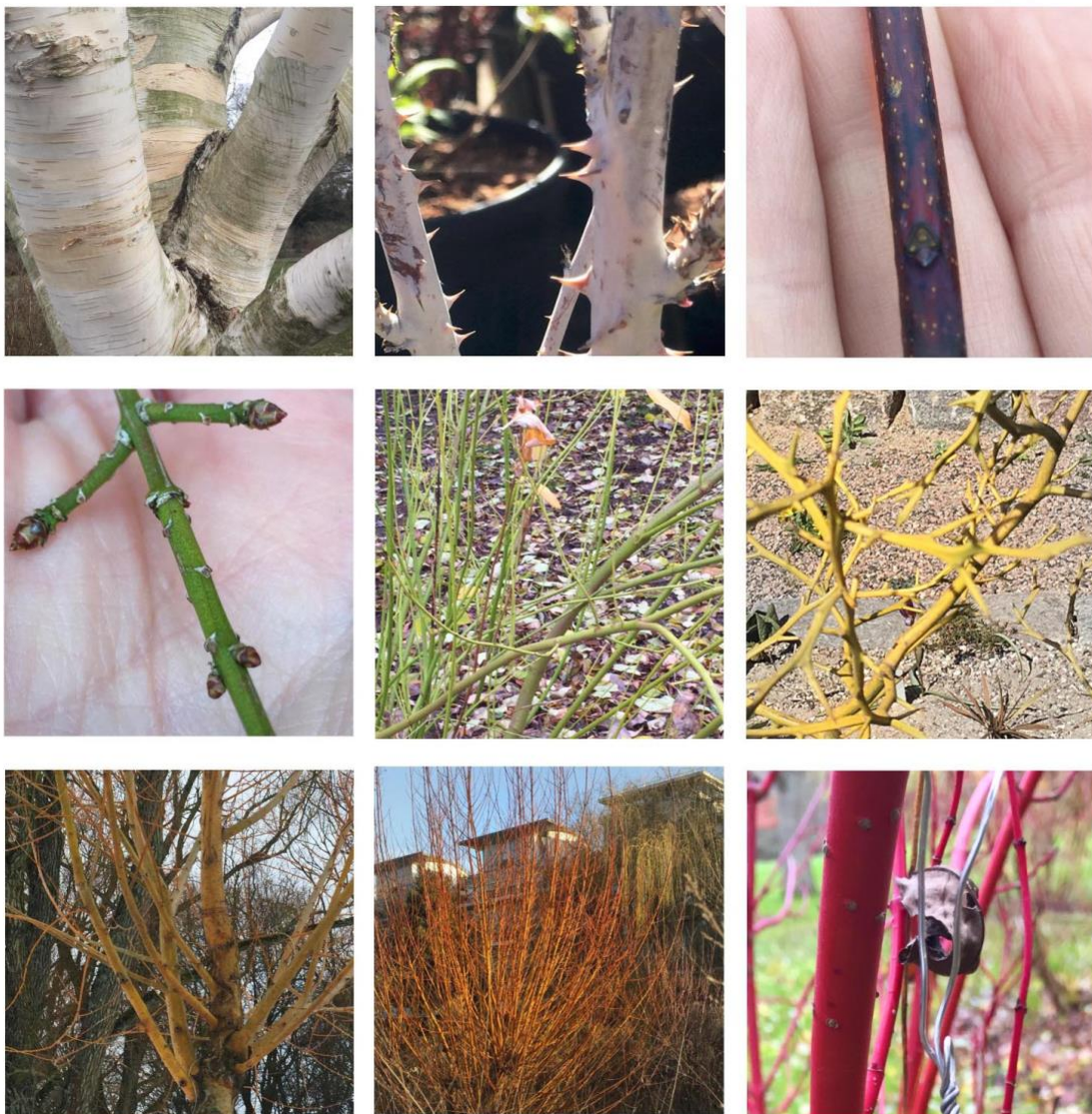

Bild 9. Samlingsbild av vinterns färgspektra på stam- och skott hos ett antal arter, fr. v. övre hörnet: himalayabjörk (*Betula utilis* ssp. *jacquemontii*), vitgrenigt hallon (*Rubus cockburnianus*), rödbladdig perukbuske (*Cotinus coggygria* 'Royal purple'), vingbenved (*Euonymus alatus*), gullkornell (*Cornus sericea* 'Flaviramea'), citrontörne (*Citrus trifoliata*), korallpil (*Salix alba* var. *chermesina* 'Vinterglöd'), skogskornell (*Cornus sanguinea* 'Winter beauty'), korallkornell (*Cornus alba* 'Sibirica') (foton tagna: 2019 - 2020)

8 Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

Harmonier av brunt

På den mer subtila änden av färgspektrat lyfts de bruna växtfärgerna i litteraturen. Den beskrivs av författarna Rosenholm (2008, s. 76) alltså som både central och värdefull i karaktären hos mycket växtmaterial när vintern närmar sig. De skriver om värdet av den bruna färgen: "[...] och det kan vara vackert – mycket vackert – med alla de olika bruna toner som framträder när växter håller på att vissna ner och dö bort för säsongen." Att endast leta efter arter med konventionellt sett mer spännande färger för vinterfärgning begränsar dessutom urvalet kraftigt. Andersson och Korn⁹ nämner också just den bruna färgen i mycket växtmaterial som ett värde att arbeta med, och beskriver hur brunt exempelvis kan vara starkt lysande eller en vacker kopparfärg. Om en växt dessutom är luden eller ullig kan detta förstärka färgupplevelsen genom att det ludna fångar upp ljuset på ett bra sätt, menar Andersson¹⁰.

I den bruna paletten finns ett stort antal lignoser som skapar ett brett spektra av olika nyanser av brunt i stam och grenverk (LK0353, 2019), vilka kan ses i bild 10. Att plocka fram och synliggöra den bruna färgskalan genom att arbeta med harmonier av brunt så som Gustavsson (1989, s. 56) beskriver är ett sätt att skapa värden i det bruna.

Bild 10. Den bruna färgpaletten hos ett antal arter, fr. v: klöverlön (*Acer triflorum*), mammutträd (*Sequoiadendron giganteum*), björkspirea (*Spiraea betulifolia*) och klätterhortensia (*Hydrangea anomala* ssp. *petiolaris*) (foton tagna: 2019 - 2020)

Det är svårt att tala om bruna harmonier utan att nämna den internationellt välkände trädgårdsdesignern Piet Oudolf och hans bruna höst- och vinterplanteringar (se bild 11). Han är bland annat känd för sina idéer om att skapa rabatter med ett året-runt-tänk (Rosenholm & Rosenholm, 2008). Genom att inte klippa ner perennerna under senhösten utan låta dem stå kvar fram till tidig vår, samt genom att välja perenner med attraktiva vinterkaraktärer såsom frö- eller fruktställningar kan en park upplevas med alla dess volymer likväl i november som i juni (ibid., s. 153).

⁹ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

¹⁰ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

Bild 11. Färgharmoni i brunt: Drömparken i Enköping i novemberskrud, ritad av Oudolf år 1995. (2019-11-07)

Kontrastverkan med brunt

Enligt färgläran om komplementfärger ter sig färger många gånger dock som bäst i kontrast till andra (Gustavsson, 1989, s. 57). Att titta på vilka komplementfärger som fungerar med brunt, vinterns vanligaste fondfärg, är således en god idé. Brunt, som placeras i den varma änden av färgcirkeln tillsammans som färger som rött och varm gul bör alltså kombineras med kalla färger (som har få gemensamma nämnare vad gäller kulör och valör). Färgen bruns komplementfärg blir således en kall turkos (se bild 12). För en rödare brun nyans går komplementfärgen mot grönt; går den bruna nyansen istället mot gult blir komplementfärgen blåare (Gustavsson, 1989, s. 56).

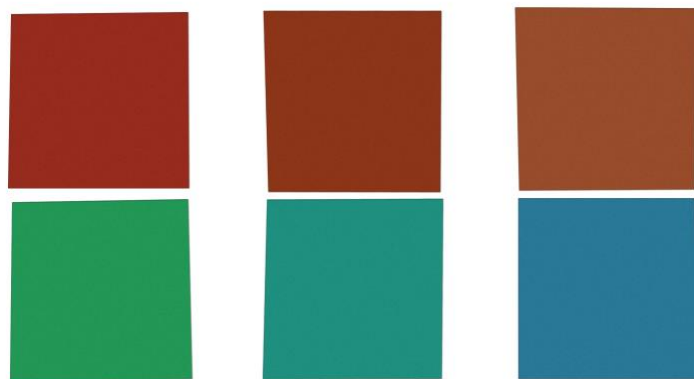

Bild 12. Hur komplementfärger skiftar i nyans för olika nyanser av brunt.

Rött, vilket får ses som färgen bruns närmaste granne av primärfärgerna (röd, gul och blå) vad gäller kulör och värme, beskrivs vidare av Gustavsson (1989, s. 58), förutom att vara eldig och stark, som en tung färg som enkelt kan ge ett dovt och nedstämt intryck och kombineras därför med fördel med andra färger: *"För att få lätthet och lyster i sammanställningar med rött är gräddvita, ljusgula och ljusgröna komplement mycket användbara. [...] Mest tydligt och klart framhävs röda färger mot en mörkgrön bakgrund."* Att använda brunt, avlövat växtmaterial mot en städsegrön fond, alternativt grönt växtmaterial mot en lugn, brun fond, är således en god idé. Exempel på just sådana

lyckade kompositioner av en städsegrön fond bakom en ljus avlövad växtindivid i förgrunden, samt hur en mörk idegran (*Taxus* sp.) inverterat kan samverka mot en ljus bakgrund, beskrivs av Folkesson, Sjöman och Brising (2015). Att använda städsegrönt som fond vinner man mycket på. Det illustrerar Oudolf och Kingsbury (2013, s. 58) med exempel på Oudolfs välanvända formklippta idegranshäckar (*Taxus baccata*) som skapar volym och struktur mot det avlövade och lite lösare växtmaterialet. En kombination av brunt och grönt kan ses i bild 13.

Bild 13. I Tor Nitzelius park i Alnarp spelar det bruna en minst lika stor roll som det gröna, de båda färgerna lyfter varandra i sin kontrastverkan. (2020-01-29)

4.2 Textur

Textur nämns som en viktig kvalitet att arbeta med och i avlövade lignosers vinterutseende blir det främst stamtexturen som kan skapa dessa kvaliteter (Thomas, 1984, s. 62; Buffin, 2005, s. 29). Författarna Rosenholm (2008, s. 118) beskriver också att det är framförallt under den avlövade halvan av året som denna kvalitet gör sig som allra bäst och är som mest framträdande. (Se samlingsbild 14 nedan för fotoexempel.)

En texturkvalitet kan vara kraftigt uppsprickande eller avflagnande bark, vilket exemplifieras framförallt hos många björkarter (Thomas, 1984; Buffin, 2005). Olika arter flagnar olika mycket. Kamtjatkabjörk (*Betula ermanii*) flagnar med stora cremevita sjok (Tönnersjö plantskola, 2017), svartbjörk (*Betula nigra*) avviker från andra björkarter genom att ha ovanligt mycket kvarsittande flagor, vilka skiftar i olika nyanser av vitt, laxrosa och beige och skapar stora effekter (ibid.). Även många körsbärsarter (*Prunus* spp.) har dekorativt avflagnande bark. Den stora effekt som vinterns lågt stående solstrålar har för avflagnande bark påpekas av Buffin (2005, s. 39) som beskriver hur den tunna, silkeslika flagningen hos kastanjekörsbär (*Prunus rufa*) lyses upp och förstärks kraftigt av solen. Även en del lönnarter omnämns i litteraturen för sin effektfullt avflagnande bark, då främst kopparlönnen (*Acer griseum*) (Thomas, 1984; Buffin, 2005).

Uppsprickande bark behöver vidare inte bara innebära avflagnade effekter. Platanens (*Platanus x hispanica*) kamouflageliknande bark är ett resultat av uppsprickning (LK0353, 2019). Liknande kan ses på papegojbusken (*Parrotia persica*), en art som dessutom bjuder på vinterblomning (Buffin, 2005, s. 45).

En blank stamyta kan ge stor effekt, speciellt om den solbelyses. Det förmodligen tydligaste exemplet går att finna i glanskörsbäret (*Prunus serrula*) (Thomas, 1984, s. 65;

Buffin, 2005, s. 38). Den nästan metalliknande, blanka ytan ihop med den avflagnande barken samt de *Prunus*-typiska lenticellerna skapar en ytterst taktill upplevelse (Buffin, 2005, s. 38). Fler exempel på just blank stam finns dock, vilka återges i växtlistan. För att en individ med blank stam ska behålla samma finish bör den beskåras med försiktighet, enligt Thomas (1984, s. 65). Ett för stort snitt kan skapa ärr i barken som tar bort den blanka ytan, beskriver han. Blankheten brukar i regel också avta med åldern (Thomas, 1984, s. 66).

Tydliga lenticeller beskrivs också som något som kan vara en attraktiv egenskap i stamtexturer. En lenticell är en por i barkens yttre delar, som möjliggör gasutbyte mellan trädet och atmosfären, ett sätt för trädet att få syre (Löow, 2018, s. 9). Dessa kan se olika ut och vara olika framträdande på olika arter. Exempel på dekorativa sådana är gråpoppelns (*Populus canescens*) svarta och nästan aggressivt frekventa lenticeller på den cremefärgade stammen (Thomas, 1984, s. 13), sydboken (*Nothofagus antarctica*) har ett tätt mönster av ljusa och iögonfallande lenticeller över den mörkare stammen (Tönnersjö plantskola, 2017).

Taggar och tornar nämns återkommande av Korn¹¹ som ett spännande vinterinslag, med exempel på arterna vitgrenigt hallon (*Rubus cockburnianus*) samt det gula citrontörnet (*Citrus trifoliata*). Jättearalia (*Kalopanax septemlobus*) nämns av Rosenholm och Rosenholm (2008, s. 118) som ett exempel med sina jättetaggar på stamdelarna. Löow¹² nämner korstörnets (*Gleditsia triacanthos*) sylvassa och decimeterlånga tornar som kan uppstå både på grenar och direkt på stammen och skapa rent bisarra uttryck.

Ytterligare en spännande textur på stammen kan vara kraftiga korklister, som vissa arter kan ha på delar av sin stam, såsom unga individer av vingad benved (*Euonymus alatus*), nämnd av Löow¹³, unga naverlönnar (*Acer campestre*) (LK0353, 2019) samt korkalmen som Stormwalther nämner i sin intervju¹⁴ (*Ulmus minor* var. *suberosa*).

Bild 14. Olika stamtexturer hos tre olika arter, fr. v: glanskorsbär (*Prunus serrula*), svartbjörk (*Betula nigra*) och korkalm (*Ulmus minor* var. *suberosa*). (2019-11-26; 2018-09-23; 2019-11-05)

¹¹ Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

¹² Claes Löow, arborist Löowwerk, intervju 2020-04-22

¹³ Claes Löow, arborist Löowwerk, intervju 2020-04-22

¹⁴ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

4.3 Silhuett och grenarkitektur

”Skönhet kan också skapas av något så enkelt som nakna stammar och grenverk, vars silhuetter avtecknar sig mot omgivningen” skriver Rosenholm och Rosenholm (2008, s. 118). Kvaliteten silhuett eller grenarkitektur innebär i många fall att upplevelsevärdet ligger i den grafiska kontrasten mellan trädkronan och himlen. Grafisk enkelhet är en kvalitet väl värd att arbeta med, menar Oudolf och Kingsbury (2013, s. 48), och tar upp arkitekturen av en rönnsumak (*Rhus typhina*) i höstskrud mot en lugn, homogen fond av högt prydnadsgräs.

En lövfällande växts uppbyggnad och grenarkitektur syns extra tydligt på vintern och i södra Sverige är det dessutom inte lika vanligt med tjocka lager snö som täcker växten, varför det är extra viktigt att välja växter med attraktiv arkitektur vintertid i södra Sverige, menar Andersson¹⁵. Vissa arter avslöjar en buskig och rufsig vinterkrona med många grenar och kvistar, såsom bok (*Fagus sylvatica*) eller vårtbjörk (*Betula pendula*) medan andra uppvisar en glesare silhuett med få och grova förgreningar, såsom valnötsträd (*Juglans* spp.) eller gudaträd (*Ailanthus altissima*) (LK0353, 2019). Thomas (1984, s. 2) menar att den vanliga askens (*Fraxinus excelsior*) gracila silhuett gör sig som allra bäst under vintern, när de distraherande löven försvunnit. Även avlövide buskars habitus gör sig som mest tydligt vintertid, och detta kan variera stort från art till art, från de vasformade och breda trollhasslarna (*Hamamelis* spp.) (Stångby plantskola, 2019), till det smala och upprätta växtsättet hos häggmispeln (*Amelanchier spicata*) (Stångby plantskola, 2019), till måbärets (*Ribes alpinum*) mycket täta och kompakta grenarkitektur (LK0353, 2019).

Med begreppet grenarkitektur påpekar Andersson och Korn¹⁶ att hela trädet kan ses som ett slags skulpturalt inslag, såsom beskurna äppelträd (*Malus*) som tornar upp sig ur deras lägre perennplanteringar i Klinta trädgård. Även grenarkitektur i den mindre skalan beskriver de som en kvalitet som ingår i begreppet. Den sick-sack-formade grenuppbyggnaden hos japansk skenkamelia (*Pseudocamellia stewartia*) är ett exempel, som med sin arkitektur och spökleka flagnande bark för övrigt var den självklara art som först dök upp för både Andersson och Korn under intervjun vid frågan om artexempel med vinterkvaliteter. En spännande silhuett skapar även trollpilen¹⁷ (*Salix matsudana* 'Tortuosa') (se bild 15), ett träd med skruvade grenar likt ormhassel (*Corylus avellana* 'Contorta') men som når ett medelstort träds storlek till skillnad från ormhassel som blir en mindre buske. Sydbok (*Nothofagus antarctica*) nämns också den av Andersson och Korn¹⁸ som en art med speciell grenarkitektur (se bild 15).

Knuthamlade träd lyfter Stormwalther¹⁹ som exempel på träd som kan skapa kraftfulla uttryck, något som de flesta säkert upplever. Hamling är en form av skötsel som kan utföras på lövträd och som innebär att man regelbundet skär bort samtliga unga grenar

¹⁵ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

¹⁶ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

¹⁷ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

¹⁸ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

¹⁹ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

på en trädindivid, som sedan skjuter många nya skott samtidigt med ny bladmassa (Claesson, u.å.). Tekniken användes förr för att ge foder åt boskap, men ses idag främst som en kulturhistorisk tradition, samt en möjlighet för ökad biologisk mångfald, då hamlade trädindividuers stam kan bli mycket gammal och husera många olika arter.

Att ha en mer arkitektonisk ingång till växtmaterialet kan innebära att fokusera just på silhuetten, eller på tät eller gles grenarkitektur. I Tönnersjös plantskolekatalog (2017) lyfts klotformer hos flera träd- och buskarter med sin fasta och tydliga form som en vinterkvalitet. Således skulle man kunna arbeta med olika sorter av lövfällande arter och skapa volymer på samma vis som man arbetar med formklippt städsegrönt växtmaterial. I det avlödade växtmaterialet finns både klotformer, pelarformer och hängande former (Tönnersjö plantskola, 2017). Just hängande former blir i vissa fall mycket påtagliga i vintertid menar Lööw²⁰, exempelvis hängkatsura (*Cercidiphyllum japonicum* 'Pendulum'), kaskadpil (*Salix x sepulcralis* 'Chrysocoma') eller tårbjörk (*Betula pendula* 'Youngii').

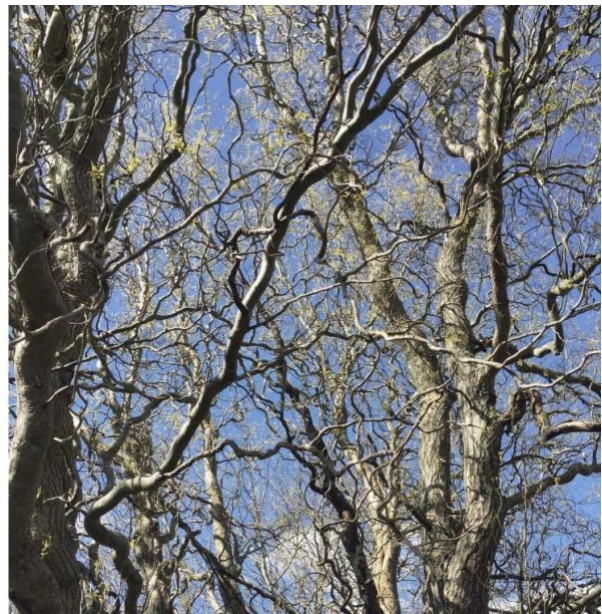

Bild 15. Silhuetter hos två arter, fr. v: Sydbokens (*Nothofagus antarctica*) "fiskbensmönstrade" grenarkitektur och trollpil (*Salix matsudana* 'Tortuosa') med skruvade grenar (2019-12-04; 2020-04-20)

4.4 Vinterblomning

Vinterblomning är kanske den mest sprakande karaktären av de kvaliteter som behandlas i denna uppsats. När exakt vinterblomningen sker kan skilja från år till år, då det beror på växtindividuens frosttålighet och hur mild vintern är (Thomas, 1984, s. 57).

Det är svårt att ta miste på hybridkejsarolvonets (*Viburnum x bodnantense*) och trollhasselns (*Hamamelis* spp.) mycket tacksamma roll som några av årets allra tidigaste blommare av lignoserna. De kan blomma redan i januari vid gynnsamma förhållanden

²⁰ Claes Lööw, arborist Lööwerk, intervju 2020-04-22

och omnämns som sådan både av Rosenholm och Rosenholm (2008, s. 118), Thomas (1984) och Buffin (2005). I släktet trollhassel finns en rad olika namnsorter, med blomfärg från starkt ljusgul i sorten 'Pallida' till den blodröda 'Diane' (se bild 16). Två frekvent använda sorter av hybridkejsarolvonet är 'Dawn' och 'Charles Lamont' (Thomas, 1984, s. 26; Stångby plantskola, 2019).

Utöver dessa givna finns några fler som bör nämnas. Thomas (1984, s. 8) skriver om höstkörsbäret (*Prunus subhirtella* 'Autumnalis') som blommar i november och med lite tur ytterligare en gång under tidiga våren, samt körsbärskornellen (*Cornus mas*) som exploderar i sin gula blomning på bar kvist vilket kan ske redan i februari vid milda vintrar (Thomas, 1984, s. 13).

Buffin (2005, s. 29) understryker samtidigt hur viktigt det är att man inte endast förlitar sig på de vinterblommande buskarna i sin design. Några färgade korneller (*Cornus* sp.), tillsammans med en grupp snödroppar (*Galanthus* sp.) och en vinterblommande buske menar han är en allt för förutsägbar idé. Visserligen är de vinterblommande buskarna stjärnorna när de blommar. De bör dock ackompanjeras med andra, lövfällande inslag tillsammans med en stabil struktur av förslagsvis städsegrönt material och något slags markskikt av förslagsvis geofyter eller vinterblommande ljungväxter (ibid.).

Buffin (2005) återkommer till doft som en viktig komponent för just vinterblommande träd och buskar. Genom att placera individen rätt i förhållande till vind kan man på så vis styra och maximera doftupplevelsen (Buffin, 2005, s. 38). Vinterkryddbuske (*Chimonanthus praecox*) ger både blomning och doft (Buffin, 2005, s. 20), dofttry (*Lonicera fragrantissima*) är ett annat exempel (Buffin, 2005, s. 38).

Går man ner i skala kan man även finna blomning som kanske inte skapar samma iögonfallande effekt som exempelvis trollhasslarna, men om man vet vad man ska titta efter (fördelaktigen med lupp) kan dessa upplevas som en lika stor fröjd: Hos hasseln (*Corylus* spp.) blommar honblommorna i trådlika och intensivt röda miniatyrer till blommor²¹.

Bild 16. Hybridtrollhassel (*Hamamelis x intermedia*) i blom, fr. v. sorterna 'Pallida' samt 'Diane' (2018-02-04; 2020-01-16)

²¹ Claes Lööw, arborist Lööwerk, intervju 2020-04-22

4.5 Frukter, fröställningar och döda löv

Frukter och fröställningar kan skapa spektakulära effekter, vilka kan bidra både med färg och vackra mönster mot himlen (Buffin, 2005, s. 69). Denna kvalitet kan både innefatta frukt såsom bär eller baljor som utvecklas under hösten för att sedan hänga kvar långt in på vintern, samt fröhängen eller andra fröansamlingar som ligger i vila under vintern men som utvecklas så pass tidigt under skiftet mellan vinter och vår att de kan ses som en vinterkvalitet. Ett tydligt exempel på en art med dessa olika delar är den turkiska trädhasseln (*Corylus colurna*) där säsongens frukt i form av ansamlingar med nötter samsas i kronan med nästa säsonges övervintrande hanhängen som under vinterns förblir inkapslade för att sedan under tidiga våren utvecklas till långa, dekorativa hängen (Löow, 2018, s. 221).

Vad gäller kvarsittande frukt är *Sorbus* ett släkte med många arter som har sina frukter kvar långt in på vintern (Tönnersjö plantskola, 2017). Det är dock svårt att vara precis när det kommer till respektive arts förmåga att behålla sin frukt fram till en viss tid. Fåglar äter nämligen gärna upp bär som rönnens eller oxelns (Thomas, 1984, s. 85), varför denna kvalitet inte bör vara den mest bärande idén i en vinterdesign. Thomas (1984, s. 85) menar att fåglar ändå äter olika mycket av olika arters frukter, att vissa gula och vita frukter förblir orörda då fåglarna inte tror att dom är mogna. Gulfruktig rönn (*Sorbus aucuparia* 'Fructu-luteo') nämns av Thomas (1984, s. 85) som ett förslag på sådan, likaså finns liten pärlrönn (*Sorbus frutescens*) med sina vita bär som i regel sitter kvar länge (Tönnersjö plantskola, 2017). Vit kvarsittande frukt i stora mängder ger också snöbär (*Symphoricarpos albus* ssp. *laevigatus*) (LK0353, 2019).

Av Buffin (2005, s 71) lyfts benvedsarter (*Euonymus* spp.) som exempel på arter med dekorativa fröhängen som hänger kvar länge. Dessa har dessutom många gånger dekorativ stamfärg (ibid.). Ett annat spännande förslag är glasbär (*Callicarpa bodinieri* 'Profusion') som med sina giftigt violetta frukter på bar kvist över vintern drar blickarna till sig (Buffin, 2005, s 70). Se samlingsbild 17 för exempel.

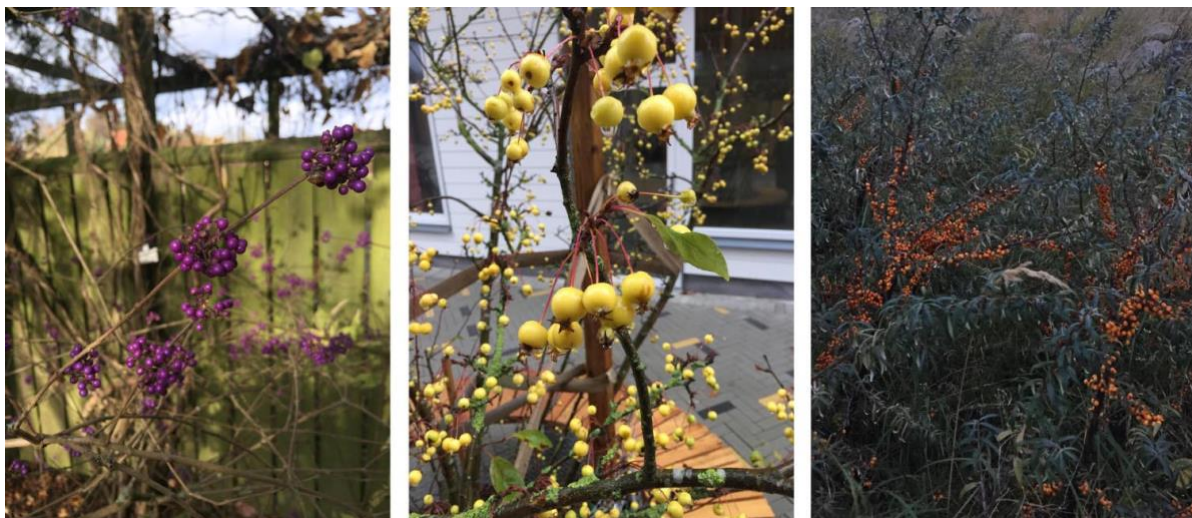

Bild 17. Frukt hos tre arter, fr. v: glasbär (*Callicarpa bodinieri* 'Profusion'), rönnbärsapel (*Malus toringo* 'Maskerad') samt havtorn (*Hippophaë rhamnoides*) (2019-10-29; 2019-11-09; 2017-11-09)

Den kvarsittande frukten eller fröställningen kan även vara död eller visnen men kvarhängande, såsom alens (*Alnus spp.*) förvedade tomma kottar. Idén om döda växtdelar som en kvalitet uppmärksammas som mycket central för framförallt perenners vinterkvaliteter, i form av kvarsittande blommor eller frö- och fruktställningar (Rosenholm & Rosenholm, 2008, s. 153; Oudolf & Kingsbury, 2013, s. 67). Att inte klippa bort vissna perenner redan på hösten är en av de centrala idéer för en rörelse inom växtdesign som heter *the new perennial wave*, som Oudolf och Kingsbury är en del av (Oudolf & Kingsbury, 2013). Denna rörelse har haft stort genomslag världen över och idag är de flesta trädgårdsmästare medvetna om alla de ekologiska fördelar de kvarsittande perennerna bär med sig vad gäller fåglar och annat djurliv, menar Oudolf och Kingsbury (2013).

För att ytterligare inspireras av hur vissna perenner kan vara mycket vackra och suggestiva vintertid finns trädgårdsmästaren och fotografen Lena Granefelts poetiska fotobok *Flora supersum* (2016) att läsa, där vissna perenner porträtteras i sin fulla prakt (se bild 18 & 19). Piet Oudolf och hans kollegors sätt att hantera sina perennrabatter, ihop med Lena Granefelts arbete med boken *Flora supersum*, kan ses som exempel på röster som lyfter det estetiska värdet i visset växtmaterial. I litteraturen nämns också konkreta artförslag på perenner med vackra vinterkaraktärer (Rosenholm & Rosenholm, 2008, s. 76).

Bild 18 & 19. Vissna växtdelar, hämtade ur *Flora supersum* (2016) av Lena Granefelt.

Vissna delar av lignoser som kan vara användbara för vinterfärgning är svårare att hitta goda exempel på i litteraturen, men det finns dock. Vipphortensia (*Hydrangea paniculata*) (på förstasidan) nämns av Andersson²² och Rosenholm och Rosenholm (2008, s 26) som ett exempel på en lignos som behåller sina dekorativa syrenliknande torra blomställningar även vintertid. Boken (*Fagus sylvatica*) och avenboken (*Carpinus betulus*) i häckform lyfts som exempel på visset växtmaterial med visuellt värde, då deras vissnade löv i regel sitter kvar långt efter årsskiftet, bokens i gyllene färger, avenbokens får en brunare ton (Tönnersjö plantskola, 2017).

Även om ett träd är avlövadt betyder det inte nödvändigtvis att bladen inte kan skapa kvaliteter. Blad som ligger på marken kan i vissa fall bidra med viss vinterestetik. Magnolians blad kan ligga kvar hela hösten och vintern under grenverket, och småningom har delar av bladet förmultnat medan bladspindelns och den finmaskade nervaturen finns kvar att beskåda, likt ett spökblad (LK0353, 2019) (se bild 20). Att frukten i många fall ligger kvar på marken under trädet länge lyfter Andersson²³ som något att ha i åtanke vid växtval. Under korstörne (*Gleditsia triacanthos*) kan de fallna fruktbaljorna skapa överraskande syner (LK0353, 2019) (se bild 21).

Bild 20. Sedan länge fallet blad av magnolia. (2019-03-15)

Bild 21. Ormar eller fruktbaljor? Korstörnet (*Gleditsia triacanthos*) kan bidra till spännande synvillor även när dess frukt fallit... (2019-12-09)

²² Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

²³ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

5. Växtlistan

De arter som valts ut till växtlistan, som går att läsa i sin helhet på kommande sju sidor, har som tidigare nämnts hämtats från olika källor: från samtliga tre intervjuer som utförts, samt från de skriftliga källorna Buffin (2005), Thomas (1984), Tönnersjö plantskolekatalog (2017), Stångby plantskolekatalog (2019) och växtlistan (LK0353, 2019) som användes i kursen *LK0353 Vegetationsbyggnad; material och projektering*. Huruvida en arts egenskap ska ses som en vinterkvalitet eller ej är förstås inte helt enkelt att fastslå. I mitt urval har jag därför strävat efter att välja brett snarare än snävt. Växtlistan bör vidare ses som ett urval som speglar de valda källornas noteringar kring dess kvaliteter.

I växtlistan har varje art fått en anteckning som beskriver dess vinterkvalitet. Vissa arter har en vinterkvalitet, andra arter har flera. Exempelvis har silveroxeln (*Sorbus incana*) fått en anteckning för sin starka silhuett, medan kopparlönnen (*Acer griseum*) fått dels en anteckning för stamfärg, dels en för intressant stamtextur.

Inom vissa släkten har det visat sig finnas jämförelsevis många arter med liknande vinterkvaliteter, exempelvis björksläktet (*Betula*), där det finns många björkar som samtliga har en intressant bark med attraktiv färg och textur. Inom släkten som dessa är inte alla arter representerade i växtlistan, utan främst de som nämnts specifikt för en egenskap i litteraturen eller framkommit under intervjuerna. För att ändå täcka in eventuellt icke-nämnda arter från släktet har detta skrivits in i växtlistan som just ett släkte, med generella vinterkvaliteter.

Ytterligare en kolumn finns med i växtlistan som visar var noteringen om artens vintervärde hittats. Vissa arter har nämnts av fler än en källa, och har därför fått fler källhänvisningar därefter. Exempelvis har kopparlönnen (*Acer griseum*) nämnts både av Buffin (2005), Thomas (1984), i Tönnersjös plantskolekatalog (2017) samt i Stångbys plantskolekatalog (2019), och därför fått 4 källhänvisningar. Källhänvisningen i växtlistan bör dock främst ses som en grov indikator på huruvida omnämnd arten, sorten eller släktet är.

I Buffin (2005) och Thomas (1984) böcker namnges många olika arter och sorter. Alla finns inte nämnda i denna växtlista, eftersom det hade varit allt för tidskrävande att reda ut exakt vilka av alla sorter och arter som är lämpliga utifrån dagens svenska marknad, och vilka som är för perifera. Vissa arters vetenskapliga namn i speciellt Thomas bok (1984) är utdaterade och det var då inte helt enkelt att hitta dagens synonyma artnamn. Ett urval har alltså gjorts av Buffins (2005) och Thomas (1984) alla arter, baserat på vilka som verkar välkända här i Sverige genom fortsatta sökningar på respektive art, till exempel i SKUD, samt genom att se vilka som eventuellt matchar någon annan av de valda källorna.

Växtlistan

Källor: Tönnersjö plantksolekatalog (2017) = **T**; Stångby plantskola (2019) = **S**; Buffin (2005) = **B**; Thomas (1984) = **Th**; LK0353 (2019) = **LK**; Andersson & Korn = **AK**; Löow = **Lö**; Stormwalther = **Sw**

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Vinterkvalitet	källa
<i>Acer</i> spp.	lönnsläktet	Generellt: Stamfärg; Textur	B; T; S; Th; Lö
<i>Acer griseum</i>	kopparlön	Stamfärg: koppar; Textur: flagnande	T; B; S; Th
<i>Acer palmatum</i> 'Atropurpureum'	japansk blodlön	Skottfärg: purpur, glänsande	LK; S
<i>Acer palmatum</i> 'Sangokaku'	japansk lön	Stamfärg: korall	B
<i>Acer pennsylvanicum</i> 'Erythrocladum'	amerikansk strimlön	Skottfärg: lysande rosa, mer intensivt under vinterns gång	B; Th
<i>Acer pensylvanicum</i>	amerikans strimlön	Textur: kritstrecksränder	T; Th; S
<i>Acer tegmentosum</i>	manchurisk strimlön	Stamfärg: grön; Textur: kritstrecksränder	B; S
<i>Acer x conspicuum</i>	parkstrimlön	Stamfärg: röd; Textur: kritstrecksränder	B
<i>Alnus</i> spp.	alsläktet	Generellt: Silhuetter; Frukt; Blomning: små	AK; Lö; S; T; LK
<i>Alnus incana</i> 'Aurea'	gul gråal	Skottfärg: tydligt rödgul hela vintern; Frukt: hanhängen rödorange; Blomning: tidig	S; Th; T
<i>Alnus x spaethii</i>	berliner al	Blomning: tidig	Lö; S; T
<i>Aralia elata</i>	parkaralia	Textur: taggar; "nakna, taggiga grenlika stammar som tycks ha blivit nedstuckna i marken på måfå av en arg jätte" (Buffin, 2005)	B; AK; Lö; S
<i>Aralia spinosa</i>	taggaralia	Textur: taggar; "nakna, taggiga grenlika stammar som tycks ha blivit nedstuckna i marken på måfå av en arg jätte" (Buffin, 2005)	B; AK; Lö
<i>Aristolochia macrophylla</i>	pipranka	Döda löv: länge kvarsittande	LK; S
<i>Betula</i> spp.	björksläktet	Generellt: Stamfärg, skiftar mellan arter och sorter; Textur	T; S; B; Th; Lö; LK
<i>Betula albosinensis</i> var. <i>septentrionalis</i>	kopparbjörk	Stamfärg: koppar, olika för olika sorter; Textur: flagnande	T; B; Sw; S; LK
<i>Betula alleghaniensis</i>	gulbjörk	Stamfärg: gul-silver; Textur: flagnande, lenticeller	T
<i>Betula ermanii</i>	kamtjatkabjörk	Stamfärg: cremevit/rosavit; Textur: flagnande, lenticeller	T; B; S
<i>Betula nigra</i>	svartbjörk	Stamfärg; Textur: flagnande	T; B; S
<i>Betula nigra</i> 'Heritage'	flodbjörk	Stamfärg: varierar mellan sorter; Textur: starkt flagnande	T
<i>Betula papyrifera</i>	pappersbjörk	Stamfärg: vit; Textur: flagnande	B

<i>Betula pendula</i>	vårtbjörk	Stamfärg: vit; Skottfärg: violettskimrande	T; Th; Lö; S; LK
<i>Betula pendula</i> 'Tristis'	hängbjörk	Stamfärg: vit; Silhuett: hängande	T; B; Th; S
<i>Betula pendula</i> 'Youngii'	tårbjörk	Stamfärg: vit; Silhuett: hängande	T; Lö; S
<i>Betula pubescens</i>	glasbjörk	Stamfärg: vit	Th; LK; S; T; LK
<i>Betula utilis</i> var. <i>jacquemontii</i>	himalayabjörk	Stamfärg: kritvit	T; B; S
<i>Buddleja davidii</i>	syrenbuddleja	Övrigt: ej städsegrön men behåller ofta gröna blad över vintern i Skåne	AK; S; LK
<i>Callicarpa bodinieri</i> 'Profusion'	glasbär	Frukt: lila klasar	B; S
<i>Carpinus betulus</i>	avenbok /avenbokshäck	Textur: åsad stam på äldre; Döda löv: kvarsittande bruna	S; LK; T
<i>Cercidiphyllum japonicum</i>	katsura	Textur: uppsprucken bark; Honfrukt: länge kvarsittande klasar	T; Lö; S; LK
<i>Cercidiphyllum japonicum</i> 'Pendula'	hängkatsura	Silhuett: hängande	T; Lö; S
<i>Chimonanthus praecox</i>	vinterkryddbuske	Blomning: ljus svavelgula, hängande, väldoftande	B; Th
<i>Citrus trifoliata</i>	citrontörne	Stamfärg: citrongul; Textur: tornar	AK
<i>Clematis tangutica</i>	gullklematis	Blomning: länge kvarsittande, torr, stor boll	LK
<i>Clematis vitalba</i>	skogsklematis	Blomning: länge kvarsittande, torr boll	LK
<i>Cornus</i> spp.	kornellsläktet	Generellt: Skottfärg, många olika	T; S; B; Th; AK; Lö
<i>Cornus alba</i> 'Kesselringii'	blodkornell	Skottfärg: stark röd	S
<i>Cornus alba</i> 'Sibirica'	korallkornell	Skottfärg: stark röd	S; LK; B; Th
<i>Cornus amomum</i>	sidenkornell	Stamfärg: lilaröd; Frukt: blå bär	B
<i>Cornus controversa</i>	pagodkornell	Skottfärg: röda, blanka; Grenarkitektur: tydliga våningar	T; S
<i>Cornus mas</i>	körbärskornell	Blomning: gul; Textur: starkt flagnande bark	T; B; Th; Lö; S; LK
<i>Cornus sanguinea</i> 'Winter beauty'	skogskornell	Skottfärg: röd nedtill, gul upptill; fler sorter finns	B; LK
<i>Cornus sericea</i> 'Flaviramea'	gullkornell	Skottfärg: limegrön	B; LK; Th; S
<i>Corylus avellana</i>	hassel	Frukt: långa, draperade hanhängen under tidig vår; Honblomning: liten	T; S; LK
<i>Corylus avellana</i> 'Contorta'	ormhassel	Silhuett: skruvade grenar	S; Th; Lö; LK

<i>Corylus colurna</i>	turkisk trädhassel	Textur: flagnande; Frukt: länge kvarsittande nötter, långa draperade hanhängen tidig vår; Honblomning: liten	T; Th; S; LK
<i>Cotinus coggygria</i> 'Royal Purple'	röd perukbuske	Skottfärg: purpur	LK; S
<i>Crataegus x lavallei</i> 'Carrierei'	glanshagtorn	Frukt: röda bär	T; Th; S
<i>Crataegus x persimilis</i> 'Splendens'	sylhagtorn	Frukt: scharlakansröda bär, länge kvarsittande	S; T
<i>Cytisus x praecox</i>	vårginst	Skottfärg: grön	LK; S
<i>Daphne mezereum</i>	tibast	Blomning: kan blomma redan feb, rosa	Th; B; Lö; S; LK
<i>Euonymus</i> spp.	benedsläktet	Generellt: Skottfärg; Frukt: kvarhängande	B; T; S; AK; Lö; LK
<i>Euonymus alatus</i>	vingad benved	Grenarkitektur: horisontellt, tätt grenverk, Skottfärg: knallgrön; Textur: lister	S; LK; B; Lö
<i>Euonymus europaeus</i>	benved	Frukt: länge kvarhängande	B; S; LK
<i>Euonymus grandiflorus</i>	himalayabenved	Frukt: länge kvarhängande	B
<i>Exochorda</i> spp.	pärlbusksläktet	Frukt: kvarsittande fröställning; Grenarkitektur: distinkt och karaktäristisk	Lö; S
<i>Fagus sylvatica</i>	bok / bokhäck	Frukt: kvarsittande; Döda löv: kvarsittande gyllene	T; AK; S; LK
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	hängbok	Silhuett: hängande	T; S
<i>Forsythia giraldiana</i>	-	Blomning: tidig, gul	B
<i>Forsythia mandshurica</i>	manchurisk forsythia	Blomning: tidig, gul	B; S
<i>Forsythia</i> 'Marée d'Or'	-	Blomning: tidig, gul	S
<i>Forsythia ovata</i>	tidig forsythia	Blomning: tidig, gul	B
<i>Gleditsia triacanthos</i>	korstörne	Frukt: stora fruktbaljor; Textur: stora tornar	T; Lö; S
<i>Gleditsia triacanthos</i> 'Inermis'	tagglöst korstörne	Frukt: stora fruktbaljor	T; S; LK
<i>Halesia monticola</i>	snödropsträd	Frukt: åsade fruktkapslar, länge kvarhängande	S
<i>Hamamelis</i> sp.	trollhasselsläktet	Generellt: Blomning: färger varierar mellan sorter, väldoftande	S; LK; B; Th; Lö
<i>Hamamelis x intermedia</i> 'Diane'	hybridtrollhassel	Blomning: rödorange	S; Th; B

<i>Hamamelis x intermedia</i> 'Pallida'	hybridtrollhassel	Blomning: citrongul	S; Th; B; LK
<i>Heptacodium miconioides</i>	jasmintry	Textur: ljus, flagnande bark; Blomning: länge kvarsittande röda skaft	S
<i>Hippophaë rhamnoides</i>	havtorn	Frukt: orange bär, länge kvarsittande, sitter an grenarna	LK; S
<i>Hydrangea anomala</i> ssp. <i>petiolaris</i>	klätterhortensia	Stam- och skottfärg: koppar; Övrigt: stora, ljusgröna knoppar	LK; S
<i>Hydrangea macrophylla</i>	trädgårdshortensia	Bruna, torkade blomklasar, kvarsittande	S; LK
<i>Hydrangea paniculata</i>	syrenhortensia	Bruna, torkade blomvippor, kvarsittande	S; LK
<i>Jasminum nudiflorum</i>	vinterjasmin	Blomning: gul	Th
<i>Juglans</i> spp.	valnötsläktet	Textur: slät, ljus stam	Lö; S; T; LK
<i>Kerria japonica</i>	kerria	Skottfärg: grön	Th; S
<i>Liquidanbar styraciflua</i>	ambraträd	Textur: korklister, likt korkalm	S; T
<i>Lonicera fragrantissima</i>	doftry	Blomning, väldoftande	B; Th
<i>Lonicera x purpusii</i> 'Winter beauty'	apriltry	Blomning, väldoftande	B
<i>Magnolia</i> spp.	magnolia-släktet	Övrigt: stora, ludna knoppar	T; AK; Lö; S; LK
<i>Malus toringo</i> var. <i>sargentii</i>	bukettapel	Frukt: länge kvarhängande klasar	LK; S
<i>Malus toringo</i> 'Maskerad'	bukettapel	Frukt: Gul, länge kvarhängande klasar	LK
<i>Nothofagus antarctica</i>	sydbok	Textur: täta lenticeller; Silhuett: "fiskbensmönster"	T; AK; S
<i>Ostrya carpinifolia</i>	humlebok	Textur: flagnande, åsad stam på äldre; Frukt: kvarsittande kottar	T; S
<i>Parrotia persica</i>	papegojbuske	Blomning; Textur: platanlik	B; Th; S
<i>Phellodendron amurense</i>	sibiriskt korkträd	Silhuett: paraplyformad krona	T; S
<i>Physocarpus opulifolius</i> 'Diabolo'	rödbladig spirea	Skottfärg: mörkröda	S; LK
<i>Platanus x hispanica</i>	platan	Textur: kamouflagemönstrad; Frukt: klotrund, länge kvarsittande	T; Th; Lö; S; LK
<i>Platanus x hispanica</i> 'Alphen's globe'	klotplatan	Silhuett: klotformad krona	T
<i>Populus alba</i> 'Nivea'	silverpoppel	Stamfärg: vit; Stamskott: vita; Textur: diamantformade lenticeller	T; Th; Lö; S; LK

<i>Populus x canescens</i>	gråpoppel	Textur: lenticeller; Frukt: hängen	Th; S; T
<i>Populus tremula</i>	asp	Frukt: hängen	Th; S; T; LK
<i>Potentilla fruticosa</i>	ölandstok	Frukt: länge kvarsittande, torkad brun	Lö; LK; S
<i>Prunus</i> spp.	plommonsläktet	Generellt: Stamfärg; Textur; <i>Thomas (1984) nämner många olika arter och sorter som ska vara vinterblommande</i>	T; S; B; Th; S; LK
<i>Prunus mackii</i>	näverhagg	Stamfärg: gyllenbrun/gul; Textur: blank, lenticeller	T; B; Th; S; LK
<i>Prunus rufa</i>	kastanjekörsbär	Stamfärg: vinröd; Textur: blank, lenticeller	B
<i>Prunus serrula</i>	glanskörsbär	Stamfärg: vinröd; Textur: blank, lenticeller	T; B; Th; S; LK
<i>Prunus x hillieri</i> 'Spire'	-	Silhuett: smal kronform med smala uppåtpekande grenar i ungdomen	T
<i>Prunus x schmittii</i>	mahognykörsbär	Stamfärg: mahogny; Textur: blank, tvärgående lenticeller	T; S
<i>Prunus x subhirtella</i> 'Autumnalis'	vinterkörsbär	Blomning: ljusrosa, ibland redan i nov	T; Th; S
<i>Pterocarya rhoifolia</i>	japansk vingnöt	Fruktställningar kvarsittande	S
<i>Pyrus salicifolia</i> 'Pendula'	hängande silverpäron	Silhuett: distinkt och karaktäristisk	T; S
<i>Quercus cerris</i>	turkisk ek	Textur: tidigt uppsprickande ljusa ränder	T; S
<i>Quercus palustris</i>	kärrek	Grenarkitektur: distinkt och karaktäristisk	T; S
<i>Quercus palustris</i> 'Green dwarf'	klotformad kärrek	Silhuett: klotformad krona	T; S
<i>Quercus palustris</i> 'Green pillar'	pelarkärrek	Silhuett: pelarform	T; S
<i>Quercus robur</i> f. <i>fastigiata</i>	pelarek	Silhuett: pelarform	T; S
<i>Rhus aromatica</i>	doftsumak	Frukt: små ärtstora röda, länge kvarsittande	S
<i>Rhus typhina</i>	rönnsamak	Honfrukt: toppställda vinröda, länge kvarsittande	S; AK; LK
<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Umbraculifera'	klotrobinia	Silhuett: klotformad krona	T; S
<i>Rosa sericea</i> ssp. <i>omeiensis</i> f. <i>Pteracantha</i>	vingros	Textur: vinglika, röda taggar	B
<i>Rubus biflorus</i> syn. <i>Rubus pubescens</i>	-	Stamfärg: vit; Textur: taggar	B
<i>Rubus cockburnianus</i>	vitgrenigt hallon	Stamfärg: vit; Textur: taggar	B; Th
<i>Rubus thibetanus</i>	tibethallon	Stamfärg: vit; Textur: taggar	B

<i>Salix</i> spp.	videsläktet	Generellt: Skottfärg: olika, starka; Silhuett: tunna skott, ge vindspel i grenar; Silhuett: hamling	B; T; S; Th; AK; Lö; Sw; LK
<i>Salix alba</i> var. <i>Chermesina</i> 'Vinterglöd' / 'Britzensis'	korallpil	Skottfärg: korall, tilltar i färgintensitet under vinterns gång	T; S; Th; Sw; LK
<i>Salix fragilis</i> 'Bullata'	klotpil	Silhuett: klotformad krona	T; S
<i>Salix matsudana</i> 'Tortuosa'	trollpil	Silhuett: skruvade grenar	B; AK; Lö
<i>Salix pentandra</i>	jolster	Frukt: fröställningar, långa fluffiga, kvarhängande över hela vintern	Lö; S
<i>Salix purpurea</i> 'Nana'	litet rödvide	Skottfärg: röd	AK; LK; S
<i>Salix x sepulcralis</i> 'Chrysocoma'	kaskadpil	Skottfärg: starkt gula; Silhuett: hängande	T; B; Th; Sw; Lö; S; LK
<i>Sambucus caerulea</i>	blåfläder	Frukt: blå bärklasar, länge kvarsittande	B
<i>Sorbus</i> spp.	rönnsläktet	Generellt: Frukt	T; S; B; LK
<i>Sorbus alnifolia</i>	körsbärsoxel	Textur: diamantformade lenticeller; Frukt: bänga röda, spridda bär	T; Sw
<i>Sorbus</i> 'Astrid'	astridrönn	Frukt: många stora aprikosfärgade bär	T; S
<i>Sorbus aucuparia</i> 'Beissneri'	mahognyrönn	Stam: korallröd på vintern	Th
<i>Sorbus austriaca</i>	österrikisk oxel	Frukt: röda bärklasar	T
<i>Sorbus</i> 'Birgitta'	birgittarönn	Frukt: gula bärklasar	T; S
<i>Sorbus commixta</i> 'Carmencita'	japansk rönn	Frukt: många små lackröda bär	T; S
<i>Sorbus decora</i>	praktrönn	Frukt: stora täta rödororange klasar; Övrigt: knoppar stora, purpurfärgade	T
<i>Sorbus frutescens</i>	pärlrönn	Frukt: vita bär, länge kvarsittande	T; S; LK
<i>Sorbus incana</i>	silveroxel	Silhuett: starkt ägg-habitus	T; S; LK
<i>Sorbus intermedia</i>	oxel	Frukt: röda klasar	T; S; LK
<i>Sorbus</i> 'Joseph Rock'	ambrarönn	Frukt: citrongula klasar	T; S
<i>Sorbus</i> 'Rosmari'	rosmarirönn	Frukt: ljusrosa bär, länge kvarsittande	T; S
<i>Sorbus torminalis</i>	tyskoxel	Textur: starkt flagnande	T
<i>Sorbus ulleungensis</i> 'Dodong'	ullungrönn	Frukt: röda klasar; Övrigt: Stora, röda knoppar	T; Lö; S; LK
<i>Spiraea</i> spp.	spirea-släktet	Generellt: Grenarkitektur: tät, tätt intryck även vintertid	S; LK
<i>Spiraea japonica</i> 'Sapho'	rosenspirea	Skottfärg: mörkt brunröda	S

<i>Stachyurus praecox</i>	pärilsvansbuske	Blomning: långa gula pärlklasar	Th
<i>Stewartia pseudocamellia</i>	skenkamelia	Textur: platanlik; Grenarkitektur: kraftigt sick-sack-formad	B; AK
<i>Symphoricarpos albus</i> ssp. <i>laevigatus</i>	snöbär	Frukt: riklig, vit	S; LK
<i>Syringa reticulata</i>	ligustersyren	Textur: ljusa lenticeller, unga stammar glansiga	T; S
<i>Tilia platyphyllos</i> 'Rubra'	rödgrenig bohuslind	Skottfärg: röda	T; S
<i>Ulmus minor</i> var. <i>suberosa</i>	korkalm	Textur: starka lister, "utomjordisk" (Stormwalther, 2020)	Sw
<i>Viburnum</i> spp.	olvonsläktet (vinterblommande)	Generellt: Blomning: färger och storlek varierar från sort, väldoftande	T; S; B; Th; LK; AK; Lö
<i>Viburnum x bodnantense</i> 'Charles Lamont'	hybridkejsarolvon	Blomning: mörkrosa	S; B; Th
<i>Viburnum x bodnantense</i> 'Dawn'	hybridkejsarolvon	Blomning: rosa	S; B; Th; LK
<i>Zanthoxylum</i> spp.	pepparträdsläktet	Textur: taggig	AK

6. Strategiska platser i utemiljön

När man vet vilka kvaliteter man kan gestalta utifrån, är nästa steg att fundera över *var* i staden dessa kvaliteter gör sig som bäst för att skapa optimala förutsättningar för stadens invånare att faktiskt uppleva dem.

6.1 Rörelsemönster vintertid

Vad är väl en växtplantering om det inte finns någon där att se den? Genom att ringa in *var* stadens invånare främst rör sig vintertid till skillnad från årets övriga årstider, ges en fingervisning om strategiska placeringar av vinterfägringens växtmaterial, som kan dra blickarna till sig, skapa nyfikenhet och förhoppningsvis lysa upp vintermörkrets vardag.

Winter city planning

I forskningsrapporten *Urban Winter: Applying winter city planning principles to improve livability at the University of Winnipeg* diskuteras av rapportförfattaren Henke (2006) fenomenet *Winter city planning*, vilket är en slags arbetsmodell för att skapa ett bekvämt stadsliv för invånare i städer belägna på breddgrader där de är starkt påverkade av vinterklimat en del av året, så kallade vinterstäder. Vinterstäder definieras av denna arbetsmodell efter vissa kriterier, nämligen att de bör ha långvariga perioder av: temperaturer vanligen under nollan, någon form av nederbörd (vanligen snö), begränsat antal timmar dagsljus samt säsongsvariation (Henke, 2006, s. 17). Samtliga svenska städer och orter kan således klassificeras som vinterstäder (SMHI, 2020), även om närvaron av snö kan variera kraftigt.

Stort fokus för arbetsmodellen ligger i att arbeta med de vardagliga transportsträckor som ingår i stadsinvånarens vardag även vintertid, och att göra dessa behagliga och uthärdliga (Henke, 2006).

Gehls tre typer av utomhusaktiviteter

Hur invånarens rörelsemönster i vinterstäder varierar till stor del beroende på klimatet, beskrivs av Henke (2006). Denna variation i rörelsemönster behandlas även mer utförligt av Jan Gehl, arkitekt och professor i stadsplanering, i hans välkända bok *Livet mellem husene* (2017). Han delar upp stadsinvånarens utomhusaktiviteter i tre olika, nämligen de nödvändiga, de valfria och de sociala (2017, s. 7). De nödvändiga aktiviteterna omfattar precis som det låter alla de aktiviteter som är helt väsentliga för att vardagen ska fungera, som att gå till jobbet, skolan eller gå och handla, och dessa äger rum året om, oberoende av klimat (ibid.). De valfria aktiviteterna är sådana som görs om lust finns, och om väder och uterummet inbjuder till det (Gehl, 2017, s. 9). Aktiviteterna är till stor del rekreativa, och kan innebära att strosa runt i stan eller sitta och sola. Dessa aktiviteter menar Gehl (2017, s. 9) uppstår endast om förutsättningarna är riktigt goda, och då till stor del beroende på just vädret. De sociala aktiviteterna är till sist sådana som uppstår mer eller mindre spontant, i interaktioner mellan människor som sker i uterummet (Gehl, 2017, s. 10). Detta kan innefatta hälsningar och samtal, barns lek, gruppaktiviteter, även att iakttä och höra andra människor. Förutsättningen för att dessa interaktioner ska ske är att folk faktiskt uppehåller sig i uterummen (ibid.).

Enkelt sagt kan de sociala aktiviteterna först uppstå när de nödvändiga samt de valfria finns (ibid.).

Klimatet som i Norden skiljer sig åt mycket mellan sommar och vinter (SMHIe, 2020) kombinerat med vintermörkret gör att vårt rörelsemönster i staden också skiljer sig åt under året. Vid en undersökning av förekomsten av fotgängare på Köpenhamns gågator under perioden januari – juli som genomfördes år 1968 visade resultaten en nästan tredubbling i förekomsten av folk som uppehöll sig i gaturummet i takt med att sommaren nalkades (Gehl, 2017, s. 165). Undersökningen visar att främst stå- och gåaktiviteter förekommer vintertid, och förekomst av sittaktiviteter samt barns lek minskar kraftigt (Gehl, 2017, s. 167).

6.2 Placering

Längs vardagens sträckor

Utifrån de tre ovan nämnda kategorier av aktivitet i våra utemiljöer kan slutsatsen dras att både de frivilliga och de sociala alltså begränsas kraftigt vintertid. Detta lämnar främst de nödvändiga aktiviteterna och rörelsemönstren kvar att fokusera på vid arbete med just vinterfägring, vilket går i linje med vad arbetsmodellen *Winter city planning* framför (Henke, 2006). De åtgärder som arbetsmodellen för *Winter city planning* förespråkar behandlar storskaliga och komplexa ämnen inom stadsplanering såsom infrastruktur, tät eller gles stadsstruktur med mera; det är en arbetsmodell som ämnar ta ett helhetsgrepp om en stad (ibid.). För att en stads utemiljö ska fungera i ett vinterklimat behöver flera aspekter tas i åtanke. Att skapa visuell vinterfägring kan vara *en del* av alla de pusselbitar som *tillsammans* kan generera rikare upplevelser i vinterstädernas utemiljöer. Henke (2006, s. 28) skriver att en förbättring av den visuella miljön i en stad kan bidra till en stärkt vinterkultur och till att göra utemiljöerna mer tilltalande, samt att en god idé i det gestaltande arbetet är att fokusera på det vackra vintern har att erbjuda (Henke, 2006, s. 99).

I litteraturen (Buffin, 2005, s. 30; Thomas, 1984, s. 6; Oudolf & Kingsbury, 2013, s. 169) nämns vikten av att i sin trädgård placera växter med vinterkvaliteter synligt just där man rör sig mest under vintern. Man bör placera växterna längs sträckan mellan husets och trädgårdens entréer, den sträcka man troligen rör sig längs varje dag, eller inom synhåll från exempelvis köksfönstret (Buffin, 2005, s. 30). Andersson²⁴ beskriver samma idéer, och har placerat ett vinterblommande olvon (*Viburnum* sp.) nära husets entré på Klinta Trädgård. Litteraturen berör den privata trädgården, men samma idéer bör gå att applicera i staden. Den "vardagsrörelse" som den privata trädgårdsägaren företar sig längs trädgårdens entrégång dagligen kan översättas till stadsinvånarens "vardagsrörelse" mellan hemmet och jobbet eller skolan, som ringas in av Gehl (2017) och Henke (2006).

Överraskande ytor

Arkitektur- och stadsplaneringskritikern tillika författaren Jane Jacobs beskriver i *The uses of neighbourhood parks* (2004, s. 131-132) om hur man i San Francisco ofta utnyttjar små utrymmen i det offentliga rummet:

²⁴ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

“Om de är tillräckligt små, kan de användas i ett annat syfte; helt enkelt som ögonfägnad. San Francisco är bra på det. En liten, trekantig markstump som blivit över i en gatukorsning [...] blir i San Francisco en inhägnad miniatyrvärld, en djup, sval värld av vatten och exotiska träd, befolkad av fåglar som har lockats dit. Människorna kan inte komma in där. Det behövs inte, för med ögonen kan man ta sig längre in i den världen än man hade kunnat gå med fötterna.”

Av den idé Jacobs framför kan man således tänka sig att det är just de överblivna ytorna i en stad som kan användas, och att även små ytor som endast går att beträda med ögat kan vara värda att utnyttja. Denna tanke går väl hand i hand med den visuella stimuli som paret Kaplan (2001, se Hartig, 2005) och Ulrich (1984) menar kan åstadkommas genom exempelvis ett fönsters utsikt mot grönska, vilket behandlades på sida 11. Kanske kan användningar av just små överblivna ytor som vid första anblick känns oväntade skapa en överraskande effekt för beskådaren? Stormwalther²⁵ poängterar hur den lite oväntade eller oregelbundna placeringen av växter kan skapa just en överraskande effekt även vintertid, med de trädplanteringar som Malmö stads Fastighets- och gatukontor skapat vid kvarteret Caroli samt vid *Malmö Live* konserthus som exempel.

Antal, avstånd och hastighet

Förutom att arbeta med placeringen av ett växtmaterial kan också antalet spela roll för vår förmåga att upptäcka det. En ensam buske av en art kanske inte ger någon vidare effekt, menar Andersson²⁶. Däremot kan många i grupp skapa en effektfull massverkan. Dessa ihop med arter med exempelvis annan stamfärg kan skapa en effektfull kontrastverkan på håll (Buffin, 2005, s. 16). Detta leder vidare in på diskussionen kring lämplig detaljeringsgrad att arbeta med. Oudolf och Kingsbury (2013, s. 59) skriver hur avstånd spelar stor roll för komplexiteten och skalan hos planteringar. Det påverkar hur enkelt det är att “läsa” en planterings hela komposition, men även det individuella växtmaterialet. Löow²⁷ beskriver det lyckade i att ha en magnolia placerad alldeles intill en gångstig: när de ludna och dekorativa knopparna kommer nära in på i ögonhöjd. Både för vuxna och barn är det då enkelt att se och känna på dess knoppar vintertid.

Andersson och Korn²⁸ framhåller hur detaljeringsgraden med fördel kan sänkas vid platser där man främst är i rörelse, såsom vid en gång- eller cykelbana. Längs en av Klinta Trädgårds ”transportsträckor”, en stig där man sällan är stilla, har Andersson²⁹ planterat balkansippor mot en städsegrön fond. Just där behövs inget som distraherar, ingen högre detaljeringsgrad än så, menar hon. Intill en sittbänk kan det istället vara givande att gå ner i skala och arbeta med högre detaljeringsgrad, påpekar Korn³⁰. Detta framhåller även Stormwalther³¹, som beskriver hur de mer subtila växtkvaliteterna och

²⁵ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

²⁶ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

²⁷ Claes Löow, arborist Löowwerk, intervju 2020-04-22

²⁸ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

²⁹ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³⁰ Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³¹ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

detaljerna främst kan uppmärksammas där folk stannar upp, som vid en bänk eller busshållplats.

Att rama in

I Andersson och Korn³² Klinta Trädgård görs också idén om att rama in och upphöja en plantering tydlig, för att på så vis markera den och förtydliga dess kvaliteter. En plantering i Klinta trädgård av små fetbladiga växter satta i sand och i skrevor mellan stenar hade kanske varit svår att upptäcka, om det inte vore för dess tydliga inramning av en stenmur som även höjer upp hela planteringen. Genom att rama in något så hjälper man beskådaren att förstå att där finns något som är värt att se. Genom att experimentera med oväntad höjd av en plantering kan man kanske även på så vis skapa ett överaskningsmoment för beskådaren. Genom att höja upp en plantering kan den komma närmre beskådarens ögonhöjd, och fler detaljer kan uppfattas, i linje med det Oudolf och Kingsbury (2013, s. 59) understryker angående planteringars upplevda komplexitet i förhållande till avstånd.

Solens vinterstrålar

Att det krävs ljus för att se något kan tyckas självklart. En aspekt som i litteraturen ändå uppmärksammas särskilt för just vinterfärgning är hur solens strålar när det belyser växtmaterialet kan påverka det visuella uttrycket mycket positivt (Thomas, 1984, s. 6; Oudolf & Kingsbury, 2013, s. 160). Eftersom solen står lågt på himlen i vintertid en stor del av dygnets ljusa timmar (SMHib, 2020) så ligger dess strålar ofta på och belyser från sidan. I relation till växtmaterial kan detta skapa mycket dramatiska och praktfulla effekter (Oudolf & Kingsbury, 2013, s. 160). Korn³³ beskriver hur effekten av vipporna på olika miskantusgräs (*Miscanthus spp.*) helt uteblir om inte kvällsljuset (eller vinterns eftermiddagsljus) ligger på. Istället för att ge effekten av dramatiska, lysande facklor så upplevs vipporna som helt platta och slocknade, menar Korn.

Således är det en god idé att betänka väderstreck, vilka möjligheter solen har att tränga in till växterna, när de placeras ut. Rätt placering av växter skapar optimala förutsättningar för att uppleva dem på bästa sätt. Placeringen av en växt kan också göras med hänsyn till vind. En art med skira skott i sin grenarkitektur placerad korrekt kan skapa rörelser i grenverket som i sin tur kan vara en sinnlig upplevelse³⁴. En pil (*Salix sp.*) eller en björk (*Betula sp.*) synlig från köksfönstret kan skvallra för dig om hur vinden blåser just den dagen innan du beger dig ut, påpekar Andersson³⁵. Frågan om var en växt ska placeras bör hela tiden stå i relation till just vilka värden man vill få ut av växten, menar Andersson och Korn³⁶. En doftande buske ska man givetvis inte ha långt in i rabatten till exempel, där gör den ingen nytta, menar Korn.

³² Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³³ Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³⁴ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³⁵ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³⁶ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

7. Diskussion

Genom att bekanta sig med miljöpsykologins principer för mental återhämtning med hjälp av visuell stimuli motiveras arbetet med att skapa intressanta planteringar och växtkompositioner för ögat. Kaplan och Kaplan (1995) samt Ulrich (1983, se Hartig, 2005) beskriver hur just vegetation är rik på intryck som kan skapa en slags spontan uppmärksamhet, fascination, vilket i sin tur kan leda till mental, känslomässig och fysiologisk återhämtning. I en stad finns dessutom extra mycket intryck som succesivt tröttar ut ens mentala resurser, varför inslag av vegetation i städer således är motiverat (Grahn, 2001; Hartig, 2005).

Henke (2006) benämner att social och fysisk aktivitet utomhus är bra för den mentala och fysiska hälsan, och hur detta blir extra viktigt att stimulera vintertid, då man i regel lever mer isolerade och stilla liv under denna mörka, kalla period. Man kan dock inte förvänta sig att arbetet med att skapa vinterfägring med hjälp av växtmaterial i en stad på egen hand ska skapa en utomhusmiljö som lockar ut folk vintertid. Arbetsmodellen *Winter city planning* som beskrivs av Henke (2006) används för att förbättra vinterstäders invånares utevistelser i staden, och den understryker det faktum att det krävs åtgärder på många olika fronter för att åstadkomma attraktiva utemiljöer som lockar ut stadens invånare vintertid. Att smycka staden med planteringar för vinterfägring är en av många strategier som tillsammans skapar en mer attraktiv utevistelse (ibid.).

Det har visat sig att vinterns växtmaterial har mycket att erbjuda i sin avlödade form. Det går till och med att argumentera för att vissa arters starkaste kvaliteter är som tydligast på just vintern. I intervjuer med Andersson³⁷, Korn³⁸, Löow³⁹ och Stormwalther⁴⁰ nämner samtliga hur många träd- och buskarters karaktärer i grenarkitektur kommer fram i avlövad tillstånd. Vissa trädarter används i första hand på grund av en attraktiv bark exempelvis, glanskörsbäret (*Prunus serrula*) med blänkande stam, eller korneller (*Cornus* spp.) med kraftig stamfärg, och sådana lyfts som extra uppskattade just vintertid då dessa kvaliteter då syns som mest (Buffin, 2005; Thomas, 1984).

De främsta vinterkvaliteter som lyfts både av litteraturen (Buffin, 2005; Thomas, 1984) och i intervjuer är stam- och skottfärg, textur, silhuett eller grenarkitektur, vinterblomning samt kvarstannande frukt. För samtliga av dessa kvaliteter har artförslag hittats som ses i den skapade växtlistan i kapitel 5. Vissa arter har endast en av de nämnda kvaliteter, andra har fler. Det går dock inte att dra några slutsatser kring huruvida en art bör ses som mer användbar om den har fler vinterkvaliteter än en art som endast har en kvalitet.

Detta leder vidare in på diskussionen kring hur vi ska betrakta de olika kvaliteterna som mer eller mindre användbara. Vilka upplevelser skapar respektive arts kvalitet? Vinterns olika kvaliteter upplevs samtliga som mer iögonfallande och tydliga kontra mer

³⁷ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³⁸ Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

³⁹ Claes Löow, arborist Löowwerk, intervju 2020-04-22

⁴⁰ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

subtila, från art till art. I litteraturen beskrivs många av de kvaliteter som vinterns växtmaterial har att erbjuda som användbara just på grund av deras iögonfallande karaktär, såsom starkt lysande oxelbär (*Sorbus intermedia*) som ofta sitter kvar långt in på vintern, eller kornellernas (*Cornus spp.*) starka skottfärg. Samtidigt beskriver Oudolf och Kingsbury (2013) hur de mest subtila nyansskillnader kan vara en kvalitet under vintern. Även Stormwalther⁴¹ ser ett egenvärde i att de intryck många växter ger under vintern är lugnare än under vår, sommar och höst. Växtmaterial ger under vintern i regel ett mer monotont intryck, menar Stormwalther, och inte samma intensiva och kraftfulla effekt som sommarens prunkande grönska, eller höstens sprakande höstfärger ger. Båda beskrivningarna av vinterns önskvärda kvaliteter som iögonfallande respektive subtila kan man nog känna igen sig i.

Huruvida en kvalitet faktiskt ska kategoriseras som iögonfallande eller subtil är inte helt enkelt. Och var går egentligen gränsen mellan mer subtila värden och "den tråkiga vintern"? Att finna fascination och visuell stimuli i döda löv och brunt, torkat gräs som Folkesson, Sjöman och Brisings bild 2 visar på sida 14 kan vara mycket begärt, det är svårt att ur denna utkristallisera kvaliteter värda ens uppmärksamhet. På en sådan plats som bild 2 visar behövs kanske just något sprakande, något som fångar ens blick.

Samtidigt har det genom litteraturen och intervjuer visat sig att våra personliga förmågor att uppfatta växters alla kvaliteter skiljer sig åt. Dels påverkar de förutsättningar som ges för stunden av omgivningen, såsom tillgången på ljus eller avstånd till växten (Rosenholm & Rosenholm, 2008; Oudolf & Kingsbury, 2013), men upplevelsen av en växt beror även på vår egen förmåga att faktiskt uppmärksamma och "upptäcka" växtmaterialet. Dessa förutsättningar är av en mer abstrakt art. Genom att fördjupa sig i kvaliteten färg i kapitel 3.4 på sida 16 blev det tydligt att vi alla har olika förutsättningar för våra upplevelser av växters färgkvaliteter, och att man bör undvika att skapa för definitiva regler kring färgers egenskaper (Nilsson, 2004; Gustavsson, 1989; Sivik, 2005). Ett sätt att finna värden i det så kallade "färglösa" kan vara att börja träna blicken i att uppfatta de färger som faktiskt finns där. Med premissen att vi i Norden lever i samvaro med så pass mycket brunt, avlövadt växtmaterial många månader om året bör vi enligt Nilssons (2004) redogörelse om färgers förhållande till språk bli hjälpta av att ha fler namn för brunt än vad vi har. *Chokladfärgad, kanel, mahogny, beige, koppar, nötbrun, rostfärgad, jordfärgad, ockra...* Om vi hittar fler namn för brun kommer kanske fler nyanser att träda fram? Kanske blir den "färglösa vintern" på så vis full av nyanser?

Under arbetets gång har det vidare gjorts tydligt att denna färg-diskussion kan appliceras på de flesta av de kvaliteter vinterns växter har att erbjuda. Det finns nämligen inga tydliga riktlinjer kring huruvida en kvalitet objektivt uppfattas som subtil eller tydlig och inte heller hur den upplevs som attraktiv eller inte. Diskussionen kan dras till sin spets genom att påstå att växters visuella kvaliteter ligger i och "blir till" i *upplevelsen* av dem, precis som färg endast "finns" i den psykologiska upplevelsen av en färg (Sivik, 2005). I intervjun med Lööw⁴² blev det tydligt att ett tränat öga kan finna kvaliteter i den minsta av skalor. Att det kan krävas ett tränat öga för att uppskatta många av växters kvaliteter nämner även Stormwalther⁴³. Vilka kvaliteter bör då ingå

⁴¹ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

⁴² Claes Lööw, arborist Lööwerk, intervju 2020-04-22

⁴³ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

när vi talar om vinterns fägring? För att återspegla frågan i arbetets titel: vad är fagert i just dina ögon? Kanske kan innebörden av fägring, vad som ses som fagert, breddas, om vi, likt Lena Granefelt (2016) med sina riktade kameralins på det bruna och vissna och den lite otippade skönheten, riktar vår blick mot allt det intressanta, det karaktärsgivande och inte nödvändigtvis det klassiskt sköna. Kanske kan skärpan på så vis ökas på den säsong som ibland kommer i andra hand vid växtgestaltning, nämligen vintern. Och kanske kan vi till och med finna ett nytt, mer inkluderande samlingsord än "fägring", som främst associeras till det sköna?

Ett exempel som lyfts i uppsatsen som får räknas till kvaliteter som främst den med förkunskap om vad man ska leta efter och ett tränat öga uppfattar, är hasseln (*Corylus spp.*) blomning. En kvalitet som är betydligt tydligare och troligen enkel för de flesta att uppfatta skulle kunna vara blomningen hos trollhasseln (*Hamamelis spp.*). Hur ska vi då förhålla oss till denna svårdefinierade gradient mellan tydliga och subtila kvaliteter, detta glapp som uppstår mellan de med tränade ögon och de med otränade? Och är det då rimligt att ändå uppmärksamma sådana kvaliteter som kan tyckas *för* subtila och svårupptäckta? Kanske kan den iögonfallande kvaliteten hos en växt vara det initiala du ser, som gör dig nyfiken att sedan upptäcka de mer subtila egenskaperna? Kanske är det just en kontrastverkan mellan det lugnare och det iögonfallande och sprakande som är mest lyckat? På så vis förenas de båda ytterligheterna på den glidande skala av iögonfallande kontra subtila värden som vinterns växtmaterial erbjuder, som behandlades i kapitel 3.3 på sida 13. De båda karaktärerna av något lugnt och av något iögonfallande bör således förstärkas av varandra, i enlighet med de effekter kontrastverkan skapar enligt Gustavsson (1989), vilket behandlades under kapitel 3.4. Det handlar således inte om att välja det ena framför det andra.

Genom att studera valda källors artförslag har en artlista på 139 lövfällande lignoser med vinterkvaliteter skapats i detta arbete. I valet av växter för vinterfägring bör man dock inte begränsa sig till endast avlövat. En kombination av avlövat och städsegrönt har visat sig lyckat. Detta skapar högre artdiversitet, högre komplexitet som skapar tillfredsställande visuell stimuli enligt Grahns (2001) teorier som behandlades under kapitel 2 på sida 10. En kombination ger även goda möjligheter för att skapa effektfulla kontraster i enlighet med de teorier om kontrastverkan i växtmaterial som bland annat Gustavsson (1989) lyfter. Städsegrönt växtmaterial skapar de strukturer och volymer som mycket av litteraturen lyfter som mycket viktigt i växtkomposition, även vintertid (Gustavsson, 1989; Rosenholm & Rosenholm, 2008; Oudolf & Kingsbury, 2013). Både det städsegröna växtmaterialet samt det bruna ofta avlövade är användbara fonder för de arter som kan placeras i förgrunden. Genom att vara medveten om färgers påverkan på varandra kan de bästa förutsättningarna för att öka skärpan på arten i förgrunden skapas. I bild 22 nedan kan exempel på en brun respektive grön fond ses:

Bild 22. Till vänster: en brun fond i form av en bokhäck (*Fagus sylvatica*), till höger: en grön fond i form av en idegränshäck (*Taxus* sp.) (2019-11-06; 2019-11-07)

Gustavsson (1989) skriver vidare om vikten av att växtmaterial bör komponeras *ihop* och i grupp, och att det är tack vare sitt sammanhang som en växt kommer till sin rätta. *“Any planting is crucially dependent on combinations”* skriver Oudolf och Kingsbury (2013, s. 130). Att beskriva var och en av växternas egna kvaliteter är således egentligen att endast göra halva jobbet, då det är ihop med andra växter som de kan lyfta varandra och skapa en enhetlig upplevelse. Förslag på vidare studier skulle kunna vara att fördjupa sig i vad sådana lyckade kompositioner för vinterfägring skulle kunna vara.

Att arbeta med placeringen av det växtmaterial som ska skapa fägring i våra städer har visat sig spela stor roll, och kanske extra stor roll just i vintertid. Under vintern är våra rörelsemönster begränsade till de mest nödvändiga jämfört med årets övriga årstider (Gehl, 2017, Henke, 2006). Denna begränsning gör att det råder större risk att ett olämpligt placerat växtmaterial inte upptäcks och upplevs av särskilt många. För vinterfägring ska kunna upplevas bör de således främst placeras i direkt närhet till de sträckor eller områden där många av stadens invånare rör sig under sin vardag. Detta skulle kunna vara platser kopplade till stadens transportsystem, såsom busshållplatser, tågstationer, eller längs välanvända gator. Dessa idéer stöts av litteraturen och i intervjuer. Där beskrivs det lämpliga i att placera sin vinterfägring inom synhåll och intill de sträckor man främst rör sig längs i sin trädgård vintertid, eller väl synligt från köksfönstret (Buffin, 2005; Thomas, 1984; Oudolf & Kingsbury, 2013; Andersson & Korn⁴⁴).

Avstånd till växtmaterialet samt hastighet tycks vidare spela roll vad gäller beslut kring växtvalets mängd och detaljeringsgrad (Andersson & Korn⁴⁵; Stormwalther⁴⁶; Oudolf & Kingsbury, 2013). På nära håll och stillastående kan subtila kvaliteter samt högre

⁴⁴ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

⁴⁵ Julia Andersson, trädgårdsingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

⁴⁶ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

detaljeringsnivå upplevas. Vid större avstånd eller i rörelse är det mer tydliga kvaliteter samt lägre detaljeringsgrad som främst uppfattas. Denna diskussion hänger således ihop med diskussionen kring glappet mellan ett otränat och ett tränat öga, då de mer subtila kvaliteterna i mindre skala är enklare för samtliga att upptäcka på nära håll. Ett överraskande exempel på när avståndet faktiskt istället förtydligar en vinterkvalitet är hur björkars (*Betula* spp.) kvistar skapar ett violett skimmer som går att uppfatta först på håll, enligt både Thomas (1984) och Löow⁴⁷.

Ytterligare lyckade metoder att använda sig av för att optimera möjligheterna för stadens invånare att uppleva vinterfärgning är att placera växtmaterialet på lite oväntade platser (Jacobs, 2004), eller i en oväntad konstellation⁴⁸. Att höja upp och rama in planteringen är ytterligare en metod som förstärker en plantering⁴⁹. Solljuset spelar till sist en alldeles särskild roll just vintertid som med sina lågt stående strålar kan förstärka växters vinterkvaliteter, såsom en blänkande stam, färg på skott eller dekorativt avflagnande bark (Thomas, 1984; Oudolf & Kingsbury, 2013; Korn⁵⁰). Detta kan skapa effekter som är helt unika för vintersäsongen.

Metoddiskussion samt förslag på fortsatta studier

Buffin (2005) och Thomas (1984) som detta arbete hämtat mycket inspiration och information ifrån utgår båda från ett trädgårdsperspektiv samt ett engelskt klimat, och inte från staden som växtplats. Detta gör att det är svårt att svara på vilka av de lignoser de nämner som rent växttekniskt fungerar i svenska städer, vilket dock inte var målet med just denna uppsats. En utveckling av växtlistan hade således kunnat vara att titta på de olika arternas ståndortspreferenser, för att göra växtlistan mer användbar. Uppsatsen har heller inte berört andra aspekter att ha i åtanke vid plantering av växtmaterial i en stad, såsom de ekosystemtjänster växter eventuellt kan generera. Vid ett växtval bör det självklart inte endast vara de estetiska faktorerna som spelar in. Det finns många växttekniska aspekter man måste ta hänsyn till för att en växt ska kunna leva och växa på vald plats. Buffin (2005) och Thomas (1984) åsikter kring vinterkvaliteter samt placering för visuell optimering har vidare känts mycket relevanta, då de bör gå att applicera lika väl på en plantering i staden som i en privat trädgård. Att studera Oudolf och Kingsbury (2013) som tillhör *the perennial new wave* har varit givande, då de riktar, jämfört med andra planteringsideal, mycket uppmärksamhet på de kvaliteter som finns utöver sommarblomningen hos växtmaterial. De fokuserar på fler subtila nyanser, sådana som träder fram under hösten och vintern. Även Gustavsson (1989) utgår till stor del från ett perennperspektiv men de kompositionsteorier hon redogör för går att applicera på allt växtmaterial.

De intervjuer som genomförts har varit med yrkessamma med olika bakgrund och ingång i arbetet med växtmaterial. Detta anser jag har skapat möjligheter för ett bredare underlag till uppsatsen, än om endast en yrkesgrupp intervjuats. Fler intervjuer hade varit intressant att göra, gärna med yrkesverksamma som arbetar med planteringar i just städer. Vidare tycks det som att de jag intervjuat samt de författarna vars texter jag

⁴⁷ Claes Löow, arborist Löowwerk, intervju 2020-04-22

⁴⁸ Edit Stormwalther, landskapsarkitekt Malmö stads Fastighets- och gatukontor, intervju 2020-05-08

⁴⁹ Julia Andersson, trädgårdssingenjör Klinta Trädgård, & Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

⁵⁰ Peter Korn, trädgårdsmästare Klinta Trädgård, intervju 2020-04-20

läst är överens om vilka kvaliteter hos växtmaterialet som man bör arbeta med för vinterfägring. Intressant vore att se om denna bild stämmer överens med vad de av stadens invånare som saknar en utbildning eller erfarenhet inom ämnet skulle lyfta som uppskattade vinterkvaliteter. På så vis skulle diskussionen kring lämpligt växtmaterial för vinterfägring kunna förankras bättre hos den troliga betraktaren.

Till sist, växtlistan bör ses som ett urval, en källa för inspiration. Ytterligare metoder för insamling hade kunnat vara att gå igenom samlingsverk eller lexikon av träd och stadsträd. Inom de tidsramar som givits uppsatsen var detta dock inte möjligt, och en begränsning var nödvändig. Buffin (2005) och Thomas (1984) har varit relevanta källor för växtlistan då deras böcker specifikt behandlar vinterns fägring och nämner arter specifikt därefter. Genom att även studera två svenska stora plantskolekataloger har de nämnda arterna kunnat förankras bättre i dagens svenska marknad för lignoser. Av de artförslag och namnsorter som endast nämns av Buffin (2005) och Thomas (1984), och som inte återfinns i någon av dessa svenska plantskolekataloger, är det svårt att veta hur aktuella dessa arter är idag. Arternas frånvaro i katalogerna skulle kunna antyda att de inte är härdiga här i Sverige. I många fall har artförslag dock dykt upp i fler än en av källorna. Att en art som omnämns både av Buffin (2005) eller Thomas (1984) och återfinns i plantskolekatalogerna bör stärka dess relevans och användbarhet. Men samtidigt: om en art inte går att hitta i någon svensk plantskolekatalog, betyder det att arten inte är härdig här eller betyder det helt enkelt att den inte finns i det efterfrågade sortimentet? Dessutom bör tilläggas att det inte med säkerhet går att säga att arten inte finns i svenska plantskolor, eftersom utbudet hos endast två plantskolor studerats.

KÄLLFÖRTECKNING

Otryckta källor:

LK0353. (2019). *Växtlista för LK0353, Vegetationsbyggnad: material och projektering*. Landskapsarkitekturprogrammet, läsår 19/20. [internt material]. Alnarp: SLU.

Tryckta källor:

Buffin, Michael, W. (2005). *Winter-flowering shrubs*. Portland: Timber Press, Inc. ISBN: 0-88192-722-8.

Folkesson, Anders. Sjöman, Henrik. Brising, Karolina. (2015). *Växter för vinterfägring. Movium fakta, (3)*. Alnarp: Movium.

Gehl, Jan. (2017). *Livet mellem husene*. Köpenhamn: Arkitektens forlag. ISBN: 978-87-7407-436-9.

Grahn, Patrik. (2001). Naturens och Trädgårdens betydelse för personer med utmattningsdepression. *Svensk Rehabilitering, (3)*. Tommarp: Svensk rehabilitering. ss: 18 - 21.

Granefelt, Lena. (2016). *Flora supersum*. Lund: Bokförlaget Arena. ISBN: 978-91-7843-494-7.

Gustavsson, Eva. (1989). Levande tavlor med perenner: om komposition med färg och form. I Görling, Karin. (red.) *Perennboken*. Stockholm: LTs förlag. ISBN: 91-36-03341-3. ss. 51 - 74.

Hartig, Terry. (2005). Teorier om restorativa miljöer: förr, nu och i framtiden. I Johansson, Maria & Küller, Marianne. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 91-44-03424-5. ss. 265 - 283.

Jacobs, Jane. (2004). Parkens funktioner. *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Göteborg: Daidalos. [Originalalets titel: The uses of neighbourhood parks. *The Death and Life of Great American Cities (1961)*]. ISBN: 9789171732163. ss. 113 - 136.

Kaplan, Stephen. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of environmental Psychology, 15,(3)*. ss. 169 - 182.

Küller, Rikard. (2005). Icke-visuella effekter på människan av ljus och färg. I Johansson, Maria & Küller, Marianne. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 91-44-03424-5. ss. 85 - 100.

Lantz, Annika. (1993). *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 91-44-38131-X.

Lööw, Claes. (2018) *Den stora knoppboken: Sveriges lövfällande lignoser i vintertid*. Riga: Boktryckarna. ISBN: 978-91-639-2368-5.

Nilsson, KG. (2004). *Färglära*. Stockholm: Carlsson Bokförlag. ISBN: 9789172035973.

Oudolf, Piet. & Kingsbury, Noël. (2013). *Planting: a new perspective*. Portland: Timber Press, Inc. ISBN: 978-1-60469-370-6.

Rosenholm, Ann-Christin & Dan. (2008). *Växtkomposition: idéer från Enköpings parker*. Stockholm: Albert Bonniers förlag. ISBN: 9789100112394.

Sivik, Lars. (2005). Om färg i allmänhet och i vår miljö. I Johansson, Maria & Küller, Marianne. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 91-44-03424-5. ss. 51 - 70.

Thomas, Graham Stuart. (1984). *Colour in the winter Garden*. London: Dent. ISBN: 0-460-04039-X.

Tönnersjö plantskola (2017). *Tönnersjö Trädguide: inspiration & information från Sveriges trädplantskola*. 2. uppl. Eldsberga: Tönnersjö.

Ulrich, S Roger. (1984). View Through a Window May Influence Recovery from Surgery. *Science*, 224. ss. 420 - 421.

Elektroniska källor:

Claesson, Ingvar. (u.å.). *Hamla dina träd: så här gör du*. Tillgänglig: <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1dfa69ad1630328ad7c7ec59/1526068322898/hamla-dina-trad.pdf> [2020-05-11]

Henke, Megan. (2006). *Urban Winter: Applying winter city planning principles to improve livability at the University of Winnipeg*. Faculty of architecture, department of city planning. Winnipeg: University of Manitoba. Tillgänglig: <https://mspace.lib.umanitoba.ca/xmlui/handle/1993/23126> [2020-05-02]

Karlin, Linn. (2019). *Lignosers vintervärden i gestaltningar: Bark, habitus och placering*. Alnarp: SLU. Tillgänglig: https://stud.epsilon.slu.se/15125/11/karlin_l_191015.pdf [2020-04-22]

Lindblad, Linnea. (2019). *Vintergröna växter: ett komplement till våra lövfällande växter – En studie över de vintergrönas historia och hur de i framtiden kan ta plats i svenska moderna städer*. Alnarp: SLU. Tillgänglig: https://stud.epsilon.slu.se/15263/1/lindblad_l_200102.pdf [2020-04-22]

Rosenlöf, Helena. (2014). *Vintervila*. Tillgänglig: <https://gronatrender.se/article.php?id=157> [2020-04-13]

SMHIa. (2020). *Höst*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/host-1.1257> [2020-04-16]

SMHIb. (2020). *Dagslängdens förändring under året*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/dagslangdens-forandring-under-aret-1.7185> [2020-04-16]

SMHIc. (2020). *Klimatförändringen är tydlig redan idag*. Tillgänglig: <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/klimatet-forandras/klimatforandringarna-marks-redan-idag-1.1510> [2020-04-14]

SMHI d. (2020). *Luftfuktighet*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/luftfuktighet-1.3910> [2020-04-27]

SMHIe. (2020). *Årstider*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/arstider-1.1082> [2020-04-18]

Stångby plantskola. (2019). *Träd & Buskar*. Stångby plantskolekatalog. Tillgänglig: http://media.stangby.nu/2019/05/4-STANGBY_Träd-buskar-L-1.pdf [2020-04-28]

Svensson, Sylvia. (u.å.). *Gör din trädgård vintervacker*. Tillgänglig: <https://www.odla.nu/inspiration/gor-din-tradgard-vintervacker> [2020-04-22]

Bildkällor:

Bild 2. Folkesson, Anders. (1993). Fotografi av trädgård i vinterskrud, publicerat i *Movium fakta*, (3). Växter för vinterfägring. (2015). Alnarp: Movium.

Bild 5. Gaffard, J.F. (2004). Fotografi av brunört (*Prunella vulgaris*). Tillgänglig: https://sv.m.wikipedia.org/wiki/Fil:Prunella_vulgaris1.jpg [2020-06-04]

Bild 18. Granefelt, Lena. (2016). Fotografi på fröställningar, hämtat ur *Flora supersum*. Lund: Bokförlaget Arena. ISBN: 978-91-7843-494-7.

Bild 19. Granefelt, Lena. (2016). Fotografi på fröställningar, hämtat ur *Flora supersum*. Lund: Bokförlaget Arena. ISBN: 978-91-7843-494-7.

Övriga fotografier och illustrationer är tagna och skapade av författaren.